MAJKA BOŽJA
U
KAMENIM VRATIMA

1731—1931

ZAGREB

31. V. 1931

20697

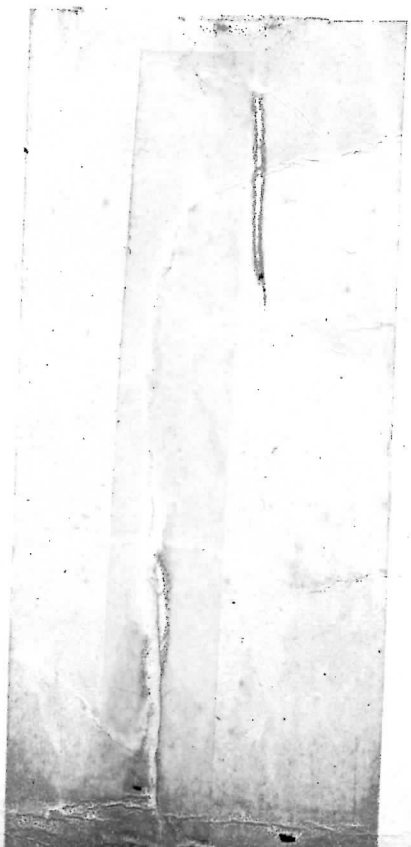

MISTERIJ MAJKE BOŽJE

U

KAMENIM VRATIMA

1731–1931

JUBILEJSKE MISLI I OSJEĆAJI

UREDIO

DR SVETOZAR RITIG

ZAGREB 31. V. 1931.

»TIPOGRAFIJA« D. D. ZAGREB

PRI KAMENITIH VRATIH

Z oltara v črnu noć
Do luči luč trepeće,
Molitvah vrućih žar
Gori iz vsake sveće.

I moja naj se' sad
Molitva tiha zdiže,
Kad nebo čuje me
I kad nam vsim je bliže.

Tam, drage oči, su,
Kaj mrak nigdar ne'zmuti,
Tam dobro srce je,
Kaj vsaku žalost ćuti.

O, drage oči, vi,
Poglečte me v toj noći
I svetla dajte mi
Vu tugi kak v slepoći.

O, dobro srce, ti,
Poslušaj me z višine,
Kak teško mi je' tak,
Kad duša moja gine.

I če tak mora bit,
Če vračtva ni tim bolim,
Daj meni mira bar,
To, samo to, ja molim.

D. M. DOMJANIĆ

MAJKA BOŽJA KAMENITA

ČUDESNA SLIKA MAJKE BOŽJE

IDEJA NJEZINOGA KRUNISANJA

NAPISAO Dr. SVETOZAR RITIG

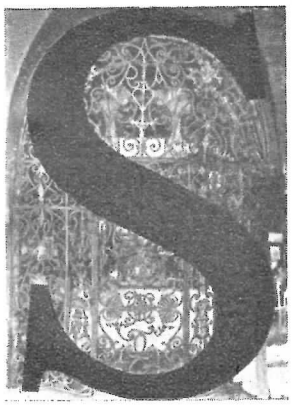

VI znademo njezinu povijest. 31. svibnja 1731. noći bijesnio je u Zagrebu strahovit požar, koji je zahvatio u svemu 104 kuće, većinom u Gornjem gradu, među njima kulu Kamenitih vrata, sjemenište sv. Josipa (sada statistički ured), a i nekoliko kanoničkih kurija i crkvu sv. Franje na Kaptolu, jer je puhao žestoki zapadnjak. Iz strašne vatre spasla se čudesnim načinom slika Majke Božje, koja je visjela pod krovištem Kamenitih vrata. Hrvatski povjesničar kanonik B. A. Krčelić u Dodatku svojim Annuama (Godišnjaci, — onda još nije bilo u Zagrebu novina) doslovce piše ovo: »Bilo je u Zagrebu više požara. Prvi je bio 31. svibnja 1731., i taj je uništio velik dio Gornjega grada i Kaptola. U Gornjem gradu izgorjelo je sjemenište sv. Josipa (bivši plemićski konvikt), a na Kaptolu franjevački samostan s crkvenim krovištem i tornjem, tako da su se i zvona rastalila. U ovom požaru dogodi se stvar vrijedna spomena. Usred vatre bi sačuvana slika Majke Božje, koja se danas zaslugom udovice Modlar časti u trijemu Gradskih vrata, nazvanih Kamenita vrata. Ta je slika prije visjela na Gradskim vratima, pa se je u plamenu i pepelu sačuvala čitava i nepovređena i treći dan je na gariŝtu nađena, dok joj je okvir bio sav izgorio.«

Kada se ovo sve dogodilo bio je Krčelić šesnaestgodišnji mladić i klerik u Crnoj školi, a otprilike 40 godina kasnije pisao je ovu povijest. Međutim i današnje materijalno stanje slike posvema potvrđuje Krčelićeve navode. Uostalom ovakove čudesne pojave zbivaju se i danas. Prije nekoliko tjedana izgorjela je crkva u Buffalu u USA, pa se u ruševinama Hristovo raspelo od drva sačuvalo cijelo i neoštećeno. Za spomen sličnoga događaja u moderno vrijeme donašamo ilustraciju, kako je nedavno štampana u zagrebačkom tjedniku »Zora«.

No čudesna slika vrlo je zanimljiva i s drugih strana. Ona je sva izbodena oštrim oružjem. Oštrica je prošla kroz platno u drvo, pa je na daski kao i na slici nebroj bodova. Na licu Majke i Djeteta nema nijednoga boda. Kako je platno tvrdo, gotovo kožnato, oštrica ga višeput nije probila, nego odskočila. Slika je još prije požara izbodena, jer doljnji rub daske, preko kojega je jedan dio platna izgorio, nosi tragove oštrice, očevidno, da su ti ubodi bili namijenjeni slici. Posebno povjerenstvo stručnjaka čitavu sliku je prije dvije

godine pregledalo i proučilo, pa je ustanovilo nepobitnu činjenicu, da je slika morala biti u plamenu. Plamen je neznatno oštetio gornji rub, doljnji rub oštetio je više. Čitavo drvo, na kom je slika najobičnijim čavlima učvršćena, pokazuje pače iznutra tragove plamena, ali samo platno i slika, iako su na rubovima nagorjeli ,ostali su nepovređeni, kao da nijesu ni bili u vatri i plamenu. Povjerenstvo je kušalo ovu pojavu na taj način protumačiti, što je slika rađena temperom, vrstom slikarske tehnike, koja da odolijeva plamenu i vatri, ali kada su se primakli šibicom doljnjem rubu slike, žižak je u trenutak zahvatio platno, te su žurno ugasili tinjanje.

Svaki se može vlastitim očima o svim ovim konstatacijama uvjeriti.

I sa gledišta povijesti umjetnosti slika je vanredno zanimiva. Ona spada među najstarije slike, što ih imade u Zagrebu. Način slikanja i materijal, a tako i same forme te izražaj Madonne i maloga Isusa odaju, da je slika negdje iz konca 16. stoljeća. Bit će da ju je koji pobožni redovnik slikao. Lice Majke, a još više Isusa pokazuje utjecaj bizantinske linije. Kompozicija slike je iz najkasnije gotske perijode i vrlo se često u raznim varijantama nalazi u crkveno-umjetničkom području sredo-evropskih katoličkih zemalja, u koje je onoga vremena spadala i Hrvatska. Ideja je čitavom motivu prikazati Majku Božju kao Veličanstvo nebeskoga svijeta. Sjedi na prijestolju. Dno nogu srp je mjeseca. U desnoj ruci drži Spasitelja, a u lijevoj je žezlo — simbol kraljevskoga dostojanstva. Na glavi joj je kruna. Anđeli je okružuju. Sličan motiv sadržan je i u statui Bl. Djevice, koja iz visina na pročelju naše katedrale gospoduje čitavim Zagrebom, a jednako i u kipu Majke Božje na crkvi sv. Marije. U početku Novoga Vijeka sve je većma ulazilo u običaj crkve prikazivati Majku Božju kao duhovnu Kraljicu neba i vasione. To je teološka i umjetnička ideja čudesne slike Majke Božje u Kamenitim vratima.

Što se tiče tehnike, kojom je slika izvedena, ona je tipična za sve stare slike 16. i 17. stoljeća. Preko bolus-boje prevučena je kremzer-bijela boja, a tek onda su stavljene masne i preko njih lazurne boje u crvenoj i zelenoj zemlji. Platno je čvrsto, a tako i boje odolijevaju vremenu. Drvo je od jelovine. U svemu je slika 57 centimetara visoka i 47 centimetara široka. Sadašnji okvir potječe iz polovice prošloga stoljeća. Preko slike je prevučena patina svih stoljeća i čudnih događaja, koje je proživjela i ako nije nikakova umjetnina, ipak je ta slika za Zagreb neobično blago. Ona znači za nas ogromno duhovno bogatstvo.

Bez ikakova spoljašnjega sjaja sugestivno je pokretala mnoge generacije u sfere idealizma i duhovnosti. Preko nje je prošla patina stoljeća i aureola čudesnih događaja, što ih je proživjela. Mistika, religija i poezija. Pa i danas

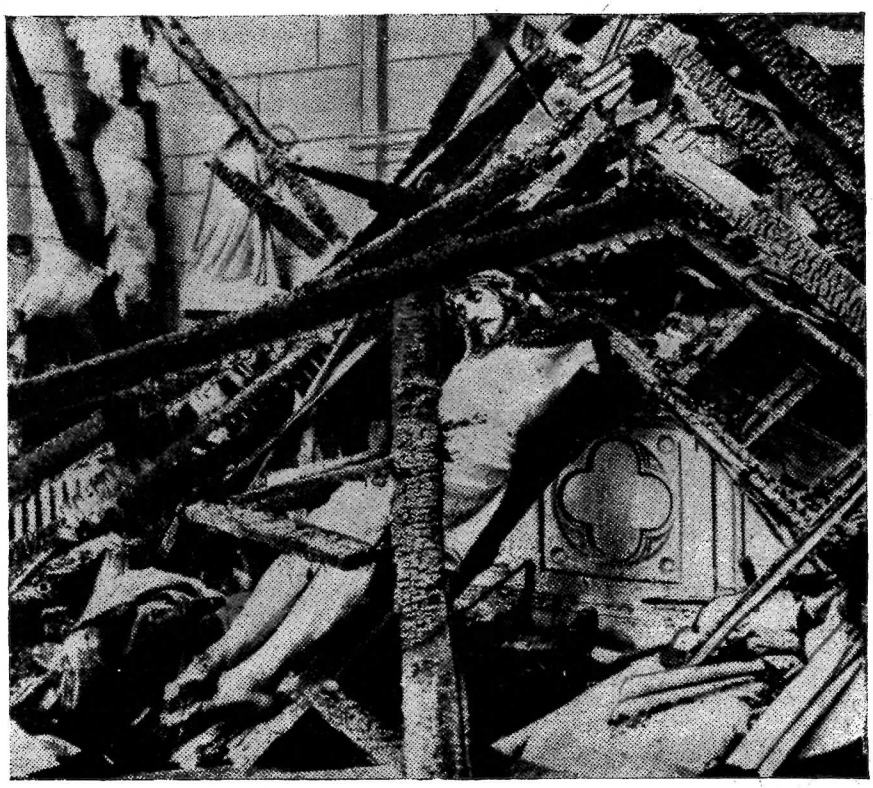

Nedavno do temelja izgorjela crkva u Buffalu (USA), jedino je Kristovo propelo ostalo neoštećeno.

u vrijeme, gdje svijetom vladaju posve druge vrjednote, nego ih ona predstavlja, privlači ona duše svojom mistikom. Ona je simbol onoga jedinstvenoga ali veličanstvenoga idealizma, što ga u vjernim ljudskim dušama plasmira i stvara uzvišena Podoba Majke Božje. Začudno u ovom visoko prosvjećenom gradu s akademijama i universama, muzejima i bibliotekama, ova neugledna slika škola je za spoznaju duhovne istine, vrelo je višega života svima onima, kojima duša žeđa mističkoga svijetla u zagonetkama bitisanja. Ta Kamenita vrata česma su i živi napitak za sve duše, koje su umorene i slomljene od svagdašnjega života. Blagoslovljeno sveto ono mjesto u kamenitom trijemu starih zagrebačkih vrata! Mračno si, ali iz tebe dnevi i noći siplje stotinu svijeća i uljenica Božje svijetlo! Dah tvoj uzdasi su, suze i molitve bolnih i ranjenih. Mučaljivo si, ali tvoja slika šapće vječnost.

Mi te volimo, častimo i slavimo! Mi slavimo tvoj jubilej da posvetimo vjerovanje svojih otaca. Slavimo tvoj jubilej željom srca za vječnim svijetlom i nebesima. Mi te vjenčamo i krunišemo zlatom i draguljima, našim čuvstvima i osjećajima, da Ti za navijek kažemo: Ti si zavjet naših srdaca, Ti si vječni Uzor naših duša.

Iz »Zagrebačkoga Misterija«:

ČUDO OD KAMENIH VRATA

PJESMA DJEVOJKE, KOJA JE SLIKU MAJKE BOŽJE KAMENITE NA GARIŠTU NAŠLA.

Iz gariśta, ugljevlja, pepela,
ruševina, prašine i blata,
netaknut sam Gospin lik iznijela,
sliku Majke od Kamenitih vrata.
Tri je dana
bila zapretana,
sakrivena
sveta slika Njena.
Treći dan nam uskrsnu, i tu je!
Tko je tvrd, pa da se ne raduje?
Zagrebačkoj dragoj zaštitnici
hoćemo da sutra oltar damo,
srebren okvir Njenoj svetoj slici,
Povrh svijeća,
nakita i cvijeća,
gospa traži
uzdarja još veća.
Majka Božja od Kamenitih vrata
traži srca zagrebačka zlata.
Što će Gospi onaj mramor hladni,
šta će ona željezna ograda,
kad smo tako nevrijedni i jadni,
puni grijeha, nedaće i gada.
Vene cvijeće,
trnu naše svijeće
od hladnoće
našeg srca zloće.
Svud je studen i pustoš i tama,
jer ne živi Isus Bog u nama.
Od Kamenih vrata odvjetnica
ne napušta nikada čovjeka,
Od Kamenih vrata pomoćnica
bdije nad njim uvijek i do vijeka.
Tko se kaje,
prigodu mu daje,
da što zbori
u djelo pretvori.
Dobrim djelomu dušu iskupimo!
Dobrim djelom oltar iskitimo!
Pomoć bližnjem dajmo, pohitimo!

Gričkа vrata noću otvorena,
Gričkа srca bližnjem ponuđena;
Grič i Kaptol kao brat uz brata . . .
To je Čudo od Kamenih vrata:
Kamenita sveta je Djevica
jednom gradu jedna zaštitnica!

V. DEŽELIĆ, SIN

PRIGODOM 200-GODIŠNJICE OLTARA MAJKE BOŽJE

NAPISAO PROF. Dr. RUDOLF HORVAT

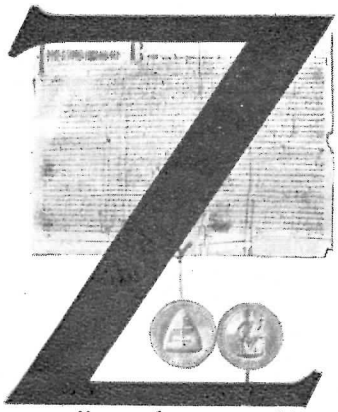

ZLATNOM BULOM, koju je kralj Bela 16. studenoga 1242. izdao u Virovitici, proglasio je Zagreb slobodnim i kraljevskim gradom. Istom je poveljom kralj dozvolio da zagrebački građani podignu zidine i kule oko svoga grada. Građani se ovim pravom zaista i poslužiše, te je Zagreb već g. 1266. bio valjano utvrđen. Zidovima od kamena opasali su Zagrepčani čitav gornji grad, koji se tada zvao »Gradec« ili skraćeno »Grec«, radi čega se zagrebački građani u latinskim listinama zovu »cives Grecenses«. (Ime »Grič« za gornji grad samovoljno izmisliše noviji — inače odlični — književnici hrvatski. Ovo ime ne dolazi nikada u historijskim spomenicima grada Zagreba).

Na obrambenom zidu, koji je podignut oko Zagreba, probušeni su mali prozorčići, kroz koje će građani prigodom opsade moći bacati strjelice na neprijatelje svoje. Kasnije, — kada su sredinom 15. vijeka izumljene puške —, uređene su na gradskim zidovima puškarnice. S nutarnje strane gradskih zidina podigoše građani otvorene trijemove, na kojima stajahu branitelji, i drvena braništa, na kojima će stajati bojne sprave. Naprotiv se izvana na gradski zid prisloniše vrtovi i vinogradi zagrebački građana.

Utvrđeni gornji grad imao je oblik nepravilnog trokuta. Najdulja je jugo-istočna strana toga trokuta, koja je išla od Popova tornja na Vrazovom šetalištu do istočne točke Strossmayerova šetališta. Za njom slijedi jugo-zapadna strana gradskog zida, koja je vodila od skrajnje južne točke Visoke ulice do Popova tornja, gdje se sastala s jugo-istočnim zidom. Najkraća je stanica obrambenog trokuta bila na jugu gornjega grada. Ona je vodila redom sadašnjih kuća na Strossmayerovom šetalištu, odavle se spuštala nizbrdicom u Mesničku ulicu, da se opet uzbrdice digne do najjužnije točke Visoke ulice, gdje se vezala s jugo-zapadnom stranicom gradskoga zida.

Da se pojača obrambena snaga gradskih utvrda, podigoše Zagrepčani na važnijim (izloženijim) točkama još i posebne kule. U ovim se kulama po danu i po noći nalazila gradska »oružana straža« (custodia vigilis). Zagreb je imao 7 takovih obrambenih kula, od kojih se do danas održaše samo četiri. Dvije kule (onu kod Dverca i kod »Kamenitih vrata«) svatko razabire lako. Treća kula prizidana je uz palaču slavnoga bana Josipa grofa Jelačića u Demetrovoj

ulici, a četvrta kula čini povišeni dio bivše Pongračeve palače u Visokoj ulici. (Na Vrazovom šetalištu vidi se doduše još i »Popov toranj«, ali ovu kulu ne podigoše zagrebački građani, nego kanonici na Kaptolu zagrebačkom, da se u slučaju provale neprijatelja imaju kamo zakloniti).

U tvrđu zagrebačku ulazilo se većinom kroz »Mesnička vrata« (porta carnificum), koja su svoje ime dobila po mesnici kraj ovih vrata. Za obranu ovih »Mesničkih vrata« podigoše zagrebački građani dvije kule. Jedna se vidi još i sad kao dio bivše Pongračeve palače na kraju Visoke ulice, povrh onog dijela Mesničke ulice, gdje su tada stajala »Mesnička vrata«. Ova je kula imala zadaću da »Mesnička vrata« štiti od zapadne strane. S istočne strane je ova vrata branila kula, koja je još početkom 19. vijeka stajala na zapadnom kraju današnjega Strossmayerova šetališta.

Druga, »velika vrata« (porta magna) vodila su u zagrebačku tvrđu kod »Popova tornja«. Prigodom gradnje palače kralja Karla Roberta probijena su mala vrata (»Dverce«) u sredini južnoga zida, između same kraljevske palače i obrambene kule, koja još sada postoji, te služi kao vatrojavna postaja. Pošto ova troja gradska vrata nijesu bila dovoljna za promet, koji je s vremenom bivao sve veći, probijen je gradski zid također u sredini jugoistočne strane. Ovdje je kraj same četverouglaste kule od čvrstoga kamena izgrađena jednokatna kuća, ispod koje se moglo zavojem ulaziti u tvrđu zagrebačku. To su »Kamenita vrata«, koja se prvi put spominju god. 1429. (Tkalčić: »Povjesni spomenici grada Zagreba, svezak II. strana 68.)

Pred »Kamenitim vratima« iskopaše građani duboku jamu (fossatum). Da se u toj grabi ne bi rušila zemlja, zabili su građani sa strane hrastove stupove, koje su povezali pleterom. Nije tu nad grabom bio stalan most, po kojemu bi se ulazilo u grad. Most su zamijenila jaka hrastova vrata, koja se lancima spuštahu na kolut. Ova su dakle drvena vrata po danu služila kao most. Čim se pak digao most, zatvoren je i ulaz u sam grad. Gradske utvrde bijahu veoma čvrste, a građani su ih znali hrabro i spretno braniti. Najbolje se to vidjelo prigodom raznih borba izmedju Kaptola i gornjega grada. Nikada nije neprijateljima pošlo za rukom, da zauzmu utvrđeni gornji grad, On je dapače odolio i strašnoj opsadi, koju je na proljeće godine 1529. vodio zagrebački biskup Šimun Erdedi. To bijaše zapravo borba između Ferdinandovaca i Zapoljinaca, jer je gornji grad pristao uz kralja Ferdinanda Habsburgovca, a Kaptol s biskupom uz protukralja Ivana Zapolju.

Odmah iza toga zaprijetila je gradu Zagrebu velika pogibao od Turaka. Počevši od godine 1521. osvajahu Turci istočnu Slavoniju, gdje su g. 1526. zauzeli Osijek, a g. 1536. Brod i Požegu. Kad je u turske ruke g. 1543. pao

Pakrac s okolicom, počnu odanle pojedine turske čete provaljivati u zapadni dio tadašnje Slavonije sve do Zagreba, Križevaca i Koprivnice. Odsada je gradsko zastupstvo u Zagrebu neprestano vodilo brigu o tomu, da zidine i kule u gornjem gradu budu spremne za obranu od navale Turaka. Ova se navala očekivala već godine 1545., kada su Ulamabeg i Malkočbeg 20. kolovoza zauzeli tvrđu Moslavinu, koja je pripadala Petru Erdedu. Pogibao od Turaka poraste još više, kad je Ulamabeg godine 1552. zauzeo Viroviticu i Čazmu, a na jesen iste g. 1552. prodro sve do Varaždina, gdje ga je potukao hrvatski ban Nikola Šubić Zrinski.

Zagrepčani su od straha pred Turcima marljivo popravljali svoje utvrde. Kamenari ispunjavahu pukotine na gradskim zidinama, te probijahu nove prozorčiće, kroz koje će pucati topovi, lumbarde (t. j. puške bradatice) i muškete (obične puške). Tesari i kolari popravljahu i pojačavahu trijemove s nutarnje strane gradskoga zida; podjedno su pravili nove a preudešavali stare stube i ljestve, da branitelji uzmognu što lakše unići na kule i na trijemove. Kovači su izrađivali gvozdene rešetke za prozore na gradskim kulama i vratima, te vodili brigu za lance i za kolute, kojima se vrata spuštahu i dizahu.

Naravno da gradsko zastupstvo nije zaboravilo niti na »Kamenita vrata«. Još godine 1538. dade gradski sudac (načelnik) Matija, inače po zvanju krznarski obrtnik, popraviti samu zgradu. Most pred »Kamenitim vratima« bio je ponovljen godine 1545. Nove stube dobiše »Kamenita vrata« godine 1553. Naredne godine 1554. obnovljene su sve stube, koje vode na trijemove gradskoga zida od Kamenitih do Novih vrata. Grad je godine 1555. s velikim troškom podigao novi krov nad »Kamenitim vratima«. Istodobno su obnovljeni krovovi također nad ostalim trima gradskim vratima. Novi je krov godine 1555. dobila također »velika kula« kraj »Kamenitih vrata« troškom od 28 forinti i 32 denara. (Laszowski: »Monumenta liberae et regiae civitatis Zagrabiae«, svezak II., strana 5, 273, 284, 286, 287 i 295.)

U to vrijeme »turskoga straha« uzdržavao je grad Zagreb 12 stalnih vojnika u svojim kulama. No kada se g. 1547. pročulo, da će doći i Zagreb opsjedati Ulamabeg s velikom turskom vojskom, onda je gradsko zastupstvo »od straha pred Turcima« uzelo u službu još 50 »puškara«, t. j. vojnika, koji su umjeli pucati iz lumbarda i mušketa. Svaki je vojnik za svoje uzdržavanje dobivao mjesečno po 3 rajnska forinta, a njihovih 5 »dekuriona« (podčasnika) još 1 forint doplatka. To je potrajalo 2 mjeseca, te je grad Zagreb vojnicima isplatio 248 ugarskih forinti. (Rajnski je forint vrijedio 60 krajcara ili 80 denara, a ugarski forint 75 krajcara ili 100 malih srebrenih denara). Iste je godine gradsko zastupstvo »od straha pred Turcima« uzelo u službu jednoga vještoga

topnika, koji je za svoje uzdržavanje dobivao 4 rajnska forinta na mjesec. (Laszowski: »Monumenta liberae et regiae civitatis Zagrabiae«, sv. II. str. 276.)

Kad je godine 1551. opet porasao strah pred Turcima, uzeo je grad Zagreb 26. srpnja u svoju službu jošte 7 vojnika. Svaki će vojnik tečajem narednih 6 mjeseci dobivati u ime plaće po 2 ugarska forinta, što iznosi za sve ukupno izdatak od 84 ugarska forinta. Kralj je gradu pismeno dozvolio, da stalno u službi drži za obranu grada vještoga topnika Filipa. On je u ime plaće dobivao mjesečno po 4 rajnska forinta, što znači godišnji izdatak od 48 rajnskih forinti odnosno 38 ugarskih forinti i 40 denara. (Laszowski: Monumenta Zagrabiae, svezak II. strana 281.)

Najveći je »turski strah« vladao u Zagrebu godine 1552., kad je Ulamabeg 2. kolovoza zauzeo Viroviticu, te »ognjem i mačem« pustošio po Podravini i oko današnjega Bjelovara. Tom prigodom spališe Turci mnoge plemićke dvorce, sela i tvrđice, a zauzeše i Čazmu. Držalo se, da će Ulamabeg naskoro udariti i na sam Zagreb. Zato je gradsko zastupstvo povrh onoga broja vojnika, što ih je stalno držalo za obranu gradskih vrata, uzelo u službu još 35 pješaka »puškara«, od kojih će svaki dobivati mjesečno po 2 ugarska forinta. (Laszowski: Monumenta Zagrabiae, svezak II. strana 282.)

Za obranu grada naručilo je gradsko zastupstvo godine 1547. pet novih topova, koji su lijevani u Ljubljani. Grad je tom prigodom potrošio 370 ugarskih forinti za nabavu bakra, zatim za samo lijevanje topova, te za nabavu kotača i za njihovo okivanje. Topove su dovezli po Savi u Zagreb kranjski flosari, koji u ime zarade dobiše 11 ugarskih forinti 41 denar i 1 »beč«. (Tri »beča« čine 1 denar). Topovi su stavljeni u gradske kule. (Laszowski: Monumenta II. str. 275.)

Grad je Zagreb često kupovao olovo, iz koga izrađivahu kugle za topove, za lumbarde i za muškete. Velike kugle za topove znali su također kamenari klesati od kamena. Grad je kupovao salitru, iz koje se pravio barut za puške i za topove. Bilo je u Zagrebu uvježbanih ljudi, koji su umjeli mljeti ovaj barut u posebnim »stupama«, što ih izrađivahu zagrebački kolari. Potreba je od građana zagrebačkih učinila vješte vojnike, koji bijahu uvijek spremni, da brane svoj dragi grad, ako bi na nj udarili Turci.

Ključeve gradskih vrata morahu izmjenice čuvati pojedini građani zagrebački. Kad je na kojega građanina došao red, onda bi mu gradski sudac predao ključeve gradskih vrata, koja je morao zatvarati i otvarati tečajem mjesec dana. Posve je naravno, da je svaki građanin dobio ključeve najbližih gradskih vrata. Kad se na večer zatvore gradska vrata, onda se nikome ne otvaraju do jutra.

Mnogi su građani zagrebački izvan gradskih zidina imali svoje vrtove, livade, polja i vinograde, a u Podgrađu (današnja Ilica) također svoje staje, svinjce i druge gospodarske zgrade. Često se desilo da je noć zatekla građane kod ovoga posla izvan gradskih zidina. Da uzmognu pravodobno iz vrtova, polja i vinograda stići u gornji grad, zvonio je »Loteršćak« (campana latrunculorum) četvrt sata prije nego li će se zatvoriti gradska vrata. Zimi je »Loteršćak« zvonio u 9, a ljeti u 10 sati, i to u gradskoj kuli kod »Dveraca«, gdje zvoni još i sada na uspomenu toga starog pravila. Kad je odzvonio »Loteršćak«, zatvarahu se gradska vrata, a čestiti građani polazili su na počinak. U staro se doba Zagrepčani zabavljahu po danu, a ne po noći, jer nije bilo valjane rasvjete. Još se nije znalo za petrolejsku, plinsku, acetilensku i električnu rasvjetu, a kraj uljenice ili svijeće lojenice brzo bi ljude hvatao san.

Velika četverouglasta kula »Kamenita vrata« bila je poput ostalih kula vlasništvo slobodnoga i kraljevskog grada Zagreba. Grad je sve kule i utvrde svoje uzdržavao i popravljao obično prihodima zagrebačke »tridesetnice« (carinarnice«). Gdjekada bi kralj u tu svrhu doznačio također kakav poseban iznos. Ovu je kulu godine 1646. sebi prisvojio barun Konjski, koji je kraj kule imao svoju kuću. Protiv toga prosvjedovao je 3. veljače 1647. u ime grada Zagreba gradski fiškuš Juraj Kozjak. (Prothocollum civitatis Zagrabiensis pro annis 1616.—1742., strana 112. Rukopis u arhivu grada Zagreba). Pripadom spominjem, da su plemići Konjski nekada posjedovali veliko imanje Domankuš kod današnjega Bjelovara. Kasnije stekoše u Zagorju znatan posjed, koji je po njima dobio ime »Konjščina«. Plemići Konjski polučiše 3. svibnja 1603. radi svojih zasluga u ratovima s Turcima barunat, a 9. veljače 1647. postadoše grofovi.

Na jesen godine 1647. pojavila se kuga u donjem gradu u Zagrebu i na području kaptolske općine, t. j. u Novoj Vesi, Opatovini, Dolcu, Potoku, Pod Zidom i u Skalinskoj ulici. Da kuga ne dopre u gornji grad, dade gradsko poglavarstvo zatvoriti troja gradska vrata (Mesnička, Velika i Mala). U gornji grad moglo se ulaziti samo kroz »Kamenita vrata«, koja se u jutro (mjesto u 5) smiju otvarati tekar u 6 sati, kada zazvoni pozdrav Majci Božjoj. Na vratima moraju kroz čitav dan boraviti 1 gradski senator i 1 gradski zastupnik ili po dva gradska zastupnika. Oni imaju dužnost: paziti, da u gornji grad ne uđe koji okuženi čovjek. U tu svrhu podijeljeni su gradski senatori i zastupnici u 17 grupa, te će prvi dan kod »Kamenitih vrata« stajati gradski sudac (načelnik) Juraj Kelbin i gradski notar (bilježnik) Stjepan Madžaradi; drugi dan: bivši gradski sudac Jakov pl. Gasparini (inače ljekarnik) i njegov sin Jakov Gasparini mlađi, koji bijaše novi gradski fiškuš; treći dan: Juraj pl.

Jagatić i Juraj Levačić; 4. dan: Ivan pl. Jelkoci i gradski špan Mijo Podarković; 5. dan: trgovac Martin pl. Kovačić i Mijo Grdaković; 6. dan: Martin pl. Županić i Petar Georke; 7. dan: Jakov pl. Ilijašić i Julije Porta; 8. dan: gradski kapetan Josip pl. Kail i Benko Keresteši; 9. dan: Nikola pl. Bojničić i Stjepan Suščić; 10. dan: Mijo pl. Judniković i Blaž Kuharić; 11. dan: Stjepan pl. Gugor i Pavao Casagranda; 12. dan: Ivan Cvetušić i Blaž Kovačić; 13. dan: Mijo Lendvaj i Mijo Ponikvar; 14. dan: Gabrijel Požgaj i Nikola Ferček; 15. dan: Juraj Loparić i Andrija Ilijašić; 16. dan: Juraj Lolić i Marko Dudić; a 17. dan: Martin Martinić i Petar Šneler. Ovim redom izmjenjivat će se gradski senatori i zastupnici, nadzirući prolaz kod »Kamenitih vrata« dotle, dok bude prijetila pogibelj od prijenosa kužne bolesti. Tko ne dođe u »Kamenita vrata«, kad mu je red, mora u ime kazni platiti 12 forinti globe. (Prothocollum civitatis Zagrabiensis, str. 216a. Rukopis u arhivu grada Zagreba.

Svi su gradski senatori i zastupnici redovito dolazili na stražu kod »Kamenitih vrata«. Ovo je nadziranje počelo 5. studenoga 1647., a trajalo je kroz cijelu zimu sve do proljeća godine 1648. Tada je prestala kuga, koja je na području grada Zagreba pomorila mnogo ljudi. Stanovnici gornjega grada svaki dan promatrahu sprovode u donjemu gradu. Na molbu gradskoga poglavarstva nastanio se u »Podgrađu« (t. j. u današnjoj Ilici) prebendar Mizerić. On je ispovijedao, pričešćivao i posljednju pomast dijelio svima, koji oboliše od kuge. Mizerić je mrtvace pokapao na groblju, koje se nalazilo kraj današnje istočno-pravoslavne crkve, t. j. tamo, gdje sada stoji dvokatna zgrada crkvene općine (Ilica broj 7.). Milošću božjom ostade požrtvovni prebendar Mizerić pošteđen od kuge. (Protochollum civitatis Zagrabiensis pro annis 1616.-1742., strana 220a.)

Od straha pred kugom zavjetovaše se žitelji gornjega grada, da će podići crkvicu u čast sv. Roka, koga smatrahu zaštitnikom od kuge. (Hrvatski narod smatra zaštitnicima od kuge također sv. Fabijana i Sebastijana. Njima u čast podigoše Zagrepčani još godine 1499. kapelicu na sjeverozapadnom uglu župne crkve sv. Marka tik samoga zvonika. Ova je kapelica odstranjena god. 1876., kada se obnavljala crkva sv. Marka. Ipak se još i danas na zapadnoj strani zvonika vidi, dokle je nekada sezao krov kapelice sv. Fabijana i Sebastijana, jer onaj dio zida na zvoniku nijesu ožbukali ni tada ni poslije.)

Kad je na proljeće godine 1648. prestala kuga, pristupiše stanovnici gornjega grada izvedbi svoga zavjeta. Još iste godine 1648. počeli su naime Zagrepčani graditi crkvicu sv. Roka na brežuljku, koji se tada zvao »Penezna gorica«. Svatko je morao nešto raditi: i muškarci i žene, i plemići i građani. Jedni su građani lomili kamen u gradskom kamenolomu povrh sela Gračani. Drugi su

„Kamenita vrata" u Zagrebu gledana iz Opatičke ulice.

građani taj kamen privažali iz kamenoloma na »Peneznu goricu«. Treći su građani ovaj kamen pripravljali za gradnju, a četvrti su zidali. Za gradnju je trebalo privažati pijesak iz rijeke Save i vapno iz vapnenice ispod Zagrebačke gore. Žene su miješale vapno s pijeskom, pa taj »mort« prinašale u škafovima na skele muškarcima, koji su zidali crkvicu. Tesari su pravili krov, a stolari prozore i vrata. Tako se može reći, da su žitelji gornjega grada doslovce ispunili učinjeni zavjet, pa upravo svojim rukama podigli crkvicu sv. Roka. (»Historia collegii societatis Jesu, in monte Graeco Zagrabiae siti«, svezak I., strana 146. Rukopis u sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti.)

Već godine 1649. bila je dovršena sama gradnja crkvice sv. Roka na »Peneznoj gorici«. Ali nad vratima crkvice stoji uklesana godina 1655. Možda je tekar godine 1655. bilo dovršeno unutarnje uređenje crkvice; ili je možda godine 1655. otvoreno groblje oko crkvice sv. Roka. (Ovo je groblje zatvoreno 1876., a godine 1910. pretvoreno je u perivoj »Rokovac«, s kojega se pruža krasan pogled na donji grad Zagreb i na ravnu Posavinu.) Posvetu crkvice sv. Roka obavio je 26. srpnja 1682. zagrebački biskup Martin Borković, kako to svjedoči latinski napis u samoj crkvici ispod kora.

U drugoj polovici 17. vijeka stajala je tik velike kule kraj »Kamenitih vrata« zidana kuća Franje Špoljarića, koji bijaše činovnik tridesetnice u Nedelišću kod Čakovca. (Špoljarić je ovu kuću vjerojatno kupio od grofova Konjskih.) Kad je Špoljarić umro, postade vlasnikom ove kuće njegov sin Ivan Špoljarić. Pošto je Ivan bio još malodoban, brinuo se za njega zagrebački podžupan Jakov Ilijašić, koji bijaše njegov drugi skrbnik (tutor). Ilijašić je uvidio, da se Špoljarićeva kuća mora popraviti znatnim troškom, jer bijaše vrlo zapuštena i zato trošna. Kako malodobni Ivan Špoljarić nije imao sredstava za popravak ove kuće, sklone Ilijašić zagrebačkog biskupa Aleksandra pl. Mikulića, da kao prvi skrbnik Ivana Špoljarića dozvoli prodaju ove kuće. I zaista su g. 1691. ovu kuću za 650 forinti kupili Martin Vojnović i njegova žena Uršula rođena Mileković. U kupoprodajnom ugovoru od 8. lipnja 1691. opisuje se položaj bivše Špoljarićeve kuće ovako: Sjeverno od nje nalazi se kuća gradskog senatora Nikole pl. Tribinca, a istočno od Špoljarićeve kuće stoji velika gradska kula, koja služi kao branik »Kamenitih vrata«. S južne strane spomenute Špoljarićeve kuće vodi Kamenita ulica od Kamenitih vrata na zapad prema Markovom trgu. Zapadno od spomenute kuće nalazi se Opatička ulica, koja vodi od Kamenite ulice na sjever prema samostanu opatica Klarisa. (Zgrada toga samostana postoji i danas u Opatičkoj ulici broj 20). Iz toga opisa vidimo, da se Špoljarićeva kuća nalazila upravo na uglu Opatičke i Kamenite ulice, t. j. nasuprot ugla današnje velike vladine palače.

Martin Vojnović bijaše tada egzaktor zagrebačke tridesetnice. On se još početkom godine 1691. obratio na zastupstvo i poglavarstvo slobodnoga i kraljevskoga grada Zagreba s molbom, da mu u posjed predade također gradsku kulu, koja se nalazi između njegove kuće i Kamenitih vrata. Gradsko je zastupstvo u svojoj sjednici, držanoj dne 3. veljače 1691., pristalo na Vojnovićevu molbu, ali uz ove uvjete: 1.) Vojnović mora ovu gradsku kulu obnoviti (popraviti) što će bolje moći, te ju preudesiti za udobno stanovanje. Pošto će ova obnova biti u korist grada, mora se točno procijeniti. 2.) Vojnović dobiva gradsku kulu u svoj posjed, ali kula ostaje ipak vlasništvo gradske općine. Da se to vlasništvo jasnije istakne, plaćat će Vojnović i njegovi nasljednici gradu u ime priznanja vlasništva godimice dva i pol forinta zakupnine za ovu kulu. To je samo polovica zakupnine, koju je svojedobno gradu za ovu kulu plaćao pokojni Franjo Špoljarić. 3.) Ako bi Vojnović ili njegovi nasljednici htjeli prodati svoju kuću kraj kule, onda grad ima pravo da kulu opet uzme u svoj posjed. Bude li to zatražio gradski fiškuš, morat će grad Vojnoviću (odnosno njegovim nasljednicima) vratiti sadašnju investiciju, ali prema vrijednosti tadašnjega stanja ove investicije. 4.) Izumru li muški i

ženski potomci Martina Vojnovića, tada će grad preuzeti kulu. Vojnovićevim nasljednicima (baštinicima) isplatit će grad onu svotu, koja će sada biti procjenom ustanovljena za obnovu kule. (Prothocollum civitatis Zagrabiensis annorum 1616-1742., strana 374. Rukopis u arkivu grada Zagreba, koji je pohranjen u hrvatskom državnom arkivu.) Svi ovi uvjeti dođoše u kupoprodajni ugovor, što ga je 8. lipnja 1691. potvrdio gradski sudac (načelnik) Ivan Uzulin. Počevši od god. 1691. nalazi se ova kula neprekidno u privatnom posjedu; zato je i preudešena za stanovanje.

U arkivu grada Zagreba, koji je pohranjen u hrvatskom državnom arkivu u Zagrebu, čuva se još i sada isprava, koja je učinjena godine 1429. To je zaključak, što ga jednoglasno stvoriše gradski zastupnici pod predsjedanjem gradskog suca (načelnika) Mihalja. Zaključak se odnosi na čuvanje ključeva gradskih vrata. Zastupnici su cijeli gornji grad podijelili u devet »otoka« (insulae), t. j. u devet hrpa kuća, koje hrpe — okružene ulicama ili gradskim zidinama — bijahu zaista slične otocima.

Prvi »otok« činile su kuće između »Kamenitih vrata« i crkve sv. Katarine. Drugi »otok« zapremao je sve kuće od crkve sv. Katarine do današnjega šetališta »Grič«. Trećem »otoku« pripadahu kuće od »Kamenitih vrata« do Popova tornja. Četvrti su »otok« činile kuće u Mesničkoj i Visokoj ulici, a peti, šesti i sedmi »otok« zapremahu kuće od današnjeg šetališta »Grič« na sjever do sredine Demetrove ulice. Osmom i devetom »otoku« pripadahu kuće od »Kamenitih vrata« do Markova (danas Radićeva) trga, te istočno odatle do sredine Pivarske (danas Basaričkove) ulice. Ključeve »Kamenitih vrata« čuvat će izmjenice građani prvoga, osmoga i devetoga »otoka«, koji su zaista najbliži ovim vratima. (Tkalčić: Povjesni spomenici grada Zagreba, svezak II., strana 68).

U 17. vijeku birao je gradski senat posebne građane, koji će uz godišnju plaću od 4 ugarska forinta otvarati i zatvarati gradska vrata. Ovi se službenici u gradskom zapisniku latinski zovu »aperitores portarum civitatis«. Tako je godine 1616. »Kamenita vrata« otvarao Stjepan Vugrinić, godine 1626. Nikola Kraljić, god. 1628. Mijo Judniković, god. 1629. Mijo Poderković, god. 1639. Nikola Ferček, god. 1640. Petar Pintarić, god. 1641. Nikola Kleščić, god. 1642. Mijo Kuković, a god. 1648. Marko Rajtarić. Isprvice se ova služba povjeravala samo onim građanima, koji bijahu gradski zastupnici. Kasnije pak uvedoše načelo, da svaki novo izabrani građanin mora neko vrijeme besplatno otvarati i zatvarati gradska vrata. Tako je na pr. godine 1636. za pravoga građanina zagrebačkoga primljen Matija Perstačić uz uvjet, da u gradsku blagajnu položi pristojbu od 2 ugarska forinta, pa da kroz dvije

godine besplatno u jutro otvara i na večer zatvara gradska vrata. — Gdjekada biraju gradski senatori još i posebne vratare, koji će neprekidno boraviti kraj gradskih vrata. Takav je vratar u »Kamenitim vratima« godine 1629. bio Tomaš Dorčić, god. 1631. Petar Šneler, god. 1632. Nikola Bojničić, god. 1633. Matija Ivančić, a god. 1634. Ivan Mladošević. Potonjemu bijahu povjereni i ključevi »Kamenitih vrata«. (Prothocollum civitatis Zagrabiensis; vidi stranice spomenutih godina.)

U kuli kod »Kamenitih vrata« skoro se god. 1650. dogodio strašan zločin. Sina plemića Gašpara Svirčića u gornjemu gradu podučavao je neki đak, koji bijaše pitomac kaptola zagrebačkoga. To nije bilo pravo građanima, koji su upravo u ono doba živjeli u strahovitoj svađi s »Kaptolcima«. Zamjenik gradskoga suca i gradski kapetan dadoše jednoga dana zvoniti »na stranu«, kao da je vatra. Tako nastade u gornjem gradu velika uzbuna, jer su ljudi istrčali na ulice. Spomenuti zamjenik gradskoga suca Jurja Kelbina i gradski kapetan Mijo pl. Judniković provale s nekim ljudima u kuću plemića Gašpara Svirčića, gdje uapse jadnoga instruktora njegova sina, premda nije bio zatečen ni u kakvom zločinu. Mjesto da ga stave u gradski zatvor, oni ga dadoše odvući u veliku kulu (kraj »Kamenitih vrata«), da ga odanle bace s visine dolje, gdje bi se na tlu razmrskalo njegovo tijelo. Oni bi to nedjelo zaista izveli, da ih nije u posljednji čas spriječilo nekoliko trijeznijih i umjerenijih građana. Nato su bijednoga đaka izveli iz kule i smjestili u gradski zatvor. Zbog toga nasilja prosvjedovahu protiv gornjega grada izaslanici zagrebačkoga kaptola na hrvatskom saboru, što ga je za 21. listopada 1650. sazvao u Zagreb tadašnji hrvatski ban Nikola Zrinski mlađi. Redovitu pak tužbu protiv krivaca podnio je Gašpar pl. Svirčić putem Nikole pl. Gotala, podžupana zagrebačke županije. (Zapisnici hrvatskih sabora, knjiga III., strana 112. Rukopis u hrvatskom državnom arkivu u Zagrebu.)

Izvan gradskih zidina stajala je pred »Kamenitim vratima« malena kula, koja se u srednjem vijeku zvala »habernik«, a kasnije (u 16. vijeku) »šarampov«. Tu bijahu smješteni posebni čuvari, koji su morali paziti, da li slobodnom i kraljevskom gradu Zagrebu ne prijeti kakova pogibelj ili nesreća. Čim bi ovi primijetili štogod sumnjiva, morahu trubljom, zvoncem ili klepetalom (a kasnije i pucanjem) oglasiti pogibelj stražarima u velikoj četverouglastoj kuli uz »Kamenita vrata«. Slični »habernici« građeni od cigle ili od drveta, stajahu također blizu drugih gradskih vrata.

U Zagrebu su nekada bili česti veliki požari, jer su kuće bile pokrivene slamom ili drvenim daščicama. Tako su i »Kamenita vrata« izgorjela prigodom strašnih požara 27. ožujka 1645., 25. lipnja 1674. i 14. lipnja 1706.,

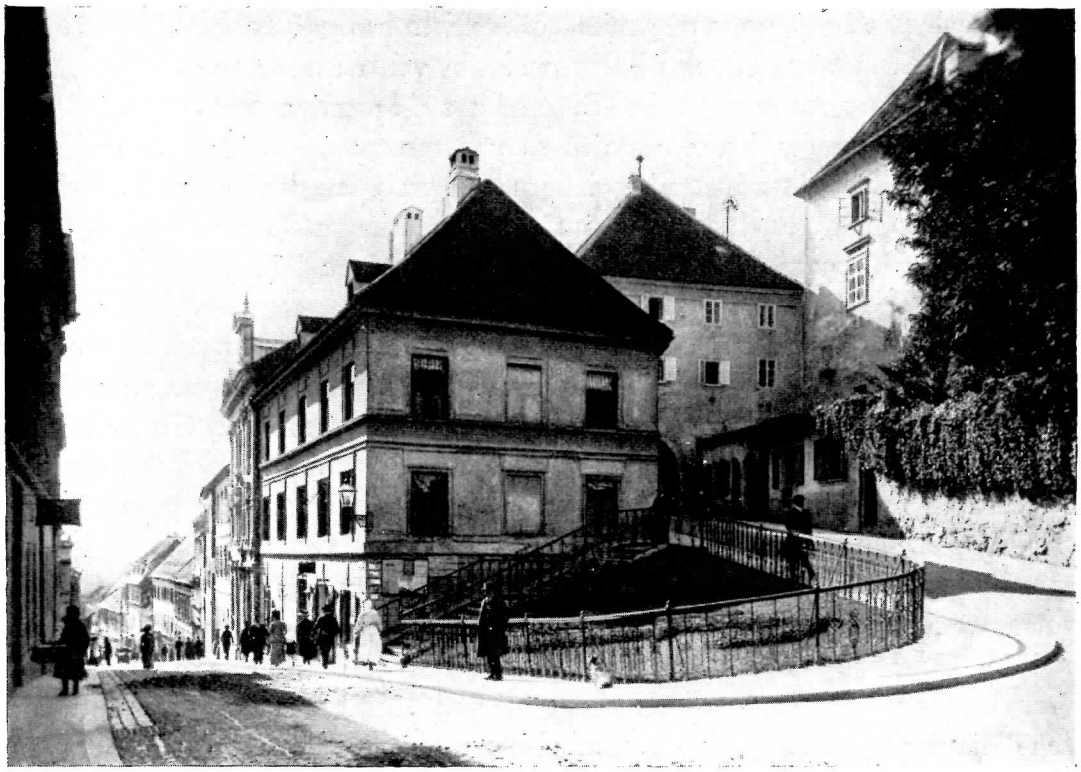

„Kamenita vrata" gledana iz ulice Pavla Radića.

kad je postradao cijeli gornji grad. Sličan se požar porodio 31. svibnja 1731. u zgradi, gdje bijaše sjemenište sv. Josipa (na uglu Jezuitske i Kamenite ulice). Tada su izgorjele sve kuće u Kamenitoj, Opatičkoj i Jezuitskoj ulici. Izgorjelo je sve drvo (krov, prozori, vrata, pod, grede i pokućstvo) u zgradi isusovačkoga sjemeništa sv. Josipa. (To bijaše od god. 1796. plemićki konvikt, a od god. 1913. zgrada kr. statističkog ureda. Sada je tamo Istarski konvikt). Vatra je u zgradi sjemeništa sv. Josipa prodrla također u pivnicu, gdje su izgorjele razne stvari i odijela siromašnih đaka. Tamo izgorješe i svi glazbeni instrumenti. (Tada su glazbenici stanovali u sjemeništu sv. Josipa, gdje bijaše i prva glazbena škola.)

Najgore je prošao prvi susjed sjemeništa sv. Josipa u Kamenitoj ulici. On je naime u svome dućanu imao također skladište puščanoga praha. Kad je vatra doprla do toga baruta, nastade žestoka eksplozija, koja je srušila čitavu kuću.

Isprvice je vjetar nosio vatru prema jugu. Zato je požar zahvatio također kuću broj 3. na Katarinskom trgu (tik same crkve, a nasuprot isusovačkoj gimnaziji). To je silno uplašilo Isusovce, jer je vatra zaprijetila i samoj crkvi

sv. Katarine. Već je počeo gorjeti crkveni toranj, ali Isusovci pogasiše taj požar. Da se na crkvi zapalio krov, prešla bi vatra i na isusovački samostan. (To je današnje zborno zapovjedništvo ili t. zv. »armijska komanda«.) Samostan je naime jednim krilom spojen sa crkvom sv. Katarine. Od straha su Isusovci spremali crkveno odijelo i posuđe u grobnicu, koja se nalazila ispod kamenoga poda u crkvi sv. Katarine. Samostanske pak spise i knjige zaklone Isusovci u pivnicu. No vjetar promijeni pravac i počne duvati prema istoku. Tako je vatra iz gornjega grada prenesena na područje kaptolske općine. Ondje postradaše brojne građanske kuće u Opatovini i kanoničke kurije na Kaptolu. Izgorio je i franjevački samostan s crkvom, u kojoj se rastališe zvonovi. (»Historia collegii societatis Jesu, in monte Graeco Zagrabiae siti«, svezak II., strana 28.)

Vatra je zahvatila i »Kamenita vrata«. Tamo se u prvom katu nalazila slika blažene djevice Marije. Premda je izgorjelo sve pokućstvo u prvom spratu, ipak su treći dan u pepelu našli spomenutu sliku neoštećenu, jer je vatra uništila samo drveni okvir oko slike. Zagrepčani smatrahu to božjim čudom. Zato je pobožna udovica Modlar dala pod svodom »Kamenitih vrata« na svoj trošak podići žrtvenik i na nj postaviti spomenutu sliku blažene djevice Marije. (Tako o tom pripovijeda savremeni tadašnji hrvatski historičar kanonik Baltazar Adam Krčelić u svome djelu »Annuae«, str. 573 i 574).

Prvi kat iznad Kamenitih vrata služio je neko vrijeme za djevojačku školu. To prestade g. 1841., kada je sjednica gradskog zastupstva ove prostorije na 3 godine iznajmila udovici Barbari Lehnar, koja će u ime stanarine godimice plaćati 45 forinti i 30 krajcara. Ovaj zaključak stvoren je na sjednici gradskoga zastupstva od 6. kolovoza 1841. Ali već naredna sjednica od 26. kolovoza 1841. iznese prijedlog, da se »Kamenita vrata« poruše iz razloga »ljepote, ubavosti i čistoće grada« Zagreba. Ovaj prijedlog bude primljen, te postade i zaključkom, no uz uvjet, da se tamo izgradi nova kuća, koja će zadržati kapelicu i dućane, ali koja će olakšati promet i biti u »simetriji« s onim dijelom grada. U tu svrhu bude izabrano i posebno povjerenstvo, koje će sporazumno s okolišnim susjedima provesti rušenje »Kamenitih vrata«, te izraditi osnovu za gradnju nove kuće u korist grada. Pročelnik toga povjerenstva bijaše gradski sudac (načelnik) Josip Štajdaher, a za članove povjerenstva bijahu izabrani: gradski konzul Ignjat Andrijević, te građani Mirko Karvančić, Vjekoslav Kraft, Tadija Ferić, Juraj Demeterfi, Nikola Crnković, Juraj Either, Pavao Hatz i Josip Sorg. Dva zagrebačka graditelja izradiše osnove za gradnju nove kuće, u kojoj će biti 2 dućana i oltar s kipom bl. djevice Marije, a uz to i prolaz iz Duge ulice u Kamenitu ulicu. S ovim

osnovama nijesu bili sporazumni susjedi i spomenuto povjerenstvo. Zato je naskoro napuštena misao, da se poruše stara »Kamenita vrata«, pa da se na njihovom gradilištu podigne moderna zgrada.

U Zagrebu je po želji bana Levina baruna Raucha g. 1869. podvostručen broj gradskih stražara. Da grad ne mora za stanovanje neoženjenih stražara graditi posebnu redarstvenu kuću, nastanio ih je u »Kamenitim vratima«. Tom prigodom preudešen je u stambene svrhe takodjer drugi kat »Kamenitih vrata«, gdje je dotle bio prostor opredijeljen za branitelje. Ovdje su mjesto puškarnica namjestili prozore, kakovi se održaše sve do danas.

Novo doba razaranja starina pojavilo se u Zagrebu g. 1876. Tada je na Kaptolu bez ikakve potrebe, — a na trošak gradske općine —, srušena lijepa »kaptolska vijećnica«, koja je stajala tamo, gdje je sada ribarnica. U prvom katu ove stare vijećnice bijahu uredovne prostorije Kaptola prvostolne crkve zagrebačke, a u prizemlju nalazilo se nekoliko dućana. Pošto su već prije vijećnice maknuta jedna i druga kaptolska vrata (prema Bakačevoj ulici g. 1862., a prema Novoj Vesi g. 1876.), nikla je u glavi zagrebačkih razarača »divna« ideja, da sada treba »iz prometnih razloga« srušiti također stara Kamenita vrata. I zaista je gradsko zastupstvo u jesen g. 1877. u gradski proračun za g. 1878. uvrstilo svotu od 2.500 forinti, koja će služiti za rušenje »Kamenitih vrata«. Ali protiv ove ludorije ustade znatan broj uglednih zagrebačkih građana, koje su na to poticali hrvatski historičari. U »Obzoru« od 3. siječnja 1878. izađe lijepo (valjda po Augustu Šenoi) sastavljena predstavka zagrebačkih građana, koji zamoliše gradsko zastupstvo i poglavarstvo, neka pusti »Kamenita vrata« na miru. Tom prigodom ustanovilo se, da već manjka željezni buzdovan, koji je nekada stajao na šiljku krova.

Predstavku zagrebačkih građana poduprlo je i javno mnijenje. Tako je gradsko zastupstvo odustalo od rušenja »Kamenitih vrata«. Ali strašan potres, koji je 9. studenoga 1880. oštetio grad Zagreb, silno je uzdrmao također »Kamenita vrata«. Mnogi su se ljudi počeli bez razloga bojati, da će se naskoro srušiti »Kamenita vrata«. Gradsko je zastupstvo još 9. travnja 1880. zabranilo vožnju kolima ispod bolte »Kamenitih vrata«. U tu svrhu bude s donje strane vratiju skinuta ploča s napisom »Stein-Thor«: »Kamenita vrata«, a mjesto toga stavljena druga ploča, kojom se zabranjuje provoz kroz vrata. Da se ova zabrana i provede, staviše kod izlaza i ulaza u Kamenita vrata po dva stupa, koji su onemogućili svaku vožnju.

Svatko će pri ulazu iz Duge ulice opaziti lijepo zarubljeni vijenac od klesana kamena nad polukružnim vratima. Ovuda se i danas ulazi u »Kamenita vrata«. S nutarnje strane ovih vratiju ostadoše još i sada četiri jaka »panta«.

Na ove pante (petlje) bijahu obješena stara hrastova vrata, koja se otvarahu prema nutarnjoj strani. Izvana pak bijahu druga vrata, koja se lancem spuštahu nad grabu pred »Kamenitim vratima«. Sama je zgrada veoma čvrsta, jer ima gotovo 2 metra debele zidove od kamena. Pa ipak se opet g. 1907. porodila namjera, da gradsko poglavarstvo dade porušiti ovu staru zgradu, koja postade suvišnom, jer se redari preseliše drugamo. Tada je grad Zagreb od ove sramote spasila družba »Braće hrvatskoga zmaja«. Na njenu molbu pristade gradonačelnik dr. Milan Amruš, da se u »Kamenitim vratima« urede četiri kulturne uredbe, poimence gradski muzej, gradska knjižnica, gradski arhiv i javna čitaonica. »Braća hrvatskoga zmaja« preuzeše brigu, da besplatno rukovode ove zavode.

Svaki pravedan čovjek morat će »Braći hrvatskoga zmaja« priznati, da su pošteno izvršili svoja obećanja. Iz malenih čednih početaka razvio se krasan i zanimiv gradski muzej. Pošto za muzej nije bilo više prostora u »Kamenitim vratima«, preselio se g. 1926. u prizemlje »Umjetničkog paviljona« na Trgu Kralja Tomislava. S istih razloga je gradski arhiv pohranjen u prostorijama kr. državnog arkiva na Marulićevom trgu. Prvi kat »Kamenitih vrata« zaprema gradska knjižnica, koju su »Braća hrvatskoga zmaja« samim darovima dovela do 30.000 knjiga. U II. katu »Kamenitih vrata« nalazi se javna čitaonica.

Tamo su i prostorije »Braće hrvatskoga zmaja«. Tu se svake srijede drže bratski domjenci, spojeni s poučnim predavanjima. Tu su »Braća hrvatskoga zmaja« g. 1909. stvorila odluku, da će u Zagrebu osnovati »Društvo za spasavanje«. Ovdje je odlučeno, da će hrvatski narod g. 1925. proslaviti tisućgodišnjicu kraljevstva hrvatskog. Tu je g. 1928. zasnovana obnova grada Ozlja, koji bijaše prebivalište hrvatskog bana-mučenika Petra Zrinskoga i njegove žene Katarine Frankopanke. Ovdje su zasnovane mnoge važne kulturne proslave naroda hrvatskoga. Tu se sabirahu prinosi za mnogobrojne spomen-ploče, što ih »Braća hrvatskoga zmaja« podigoše u Zagrebu i širom hrvatskih zemalja, da iskažu počast mrtvim, ali zaslužnim sinovima hrvatskim.

A dolje, ispod silne bolte »Kamenitih vrata«, još i danas postoji oltar, što ga je g. 1731. podigla pobožna udovica Modlar. Nad oltarom vidi se velika stara slika, koja prikazuje Majku Božju s Isusom u naručaju. Sliku nose dva anđela, a postrance stoje kipovi dvaju svetaca. Nad slikom bl. djevice Marije čita se napis: »Obrana od požara i drugih nevolja«. Štovatelji ove slike staviše Majci Božjoj na glavu krunu, koja je urešena biserom i draguljima. Ispod ove glasovite slike nalazi se stara slika, koja prikazuje ranjenog Isusa. Po zidovima pak iznad oltara razabiru se još i druge stare slike. Od vajkada su naime pobožni Zagrepčani darivali ovaj oltar. Zato se na tom oltaru nalazi

cijelih nizova crvenih koralja. Ima tu zlatnih i srebrenih srdaca razne veličine, mnogo medaljona, prstenja, brošića, lančića, narukvica i drugih dragocjenosti, pa čak i zlatnih i srebrenih ura. Većinom su to zavjetni darovi, doprineseni iza sretno preboljene bolesti, izmakle pogibelji itd. Brojni darovi gotovo su pokrili cijelu staru sliku, te se još vide samo lice Isusa i Majke Božje.

Oltar leži u udubini samoga zida, a okrenut je prema zapadu: zato se vidi iz Kamenite ulice, pa također iz prvoga kata na uglu banske palače na Markovom trgu. Pred oltarom gori dan i noć 6 lampica. Ulje za ove lampice daruju pobožni ljudi. Desno od oltara gore po danu brojne svijeće, što ih također dobrovoljno donašaju pobožni Zagrepčani, koji se utiču zaštiti bl. djevice Marije. Gdjekoji dan donesu ljudi ovamo do 150 svijeća. Lijevo od oltara stajao je četverouglasti kamen, a preko njega željezni križ. To bijaše »šparovac«, u koji pobožni ljudi stavljahu milodare za uzdržavanje oltara. Na oltaru vide se krasne vezene ručne radnje, koje izradiše i pokloniše pobožne Zagrepčanke. Može se zaista reći, da Zagrepčani ne donose ni jednoj crkvi ili kapelici više darova negoli žrtveniku ispod »Kamenitih vrata«.

Tečajem cijeloga dana vide se pred žrtvenikom pobožni ljudi, koji klečeći ili stojeći vruće mole Boga ili bl. djevicu Mariju. Prolaznici skidaju šešire, a mnogi se i križaju. U 9 sati na večer zatvara se žrtvenik starom i umjetnički izrađenom rešetkom, koja služi i kao ukras.

Kod ovog žrtvenika služi kapelan »Braće hrvatskoga zmaja« svečanu misu svake godine na prvu nedjelju iza Jurjeva. Tom prigodom dolazi onamo toliko svijeta, da je ispunjen sav prostor od Duge do Opatičke ulice. Kod sv. mise pjeva odličan zbor »Braće hrvatskoga zmaja«.

Između oltara i ulaza u prvi kat bijahu nekada tri mala dućana, od kojih se dva dućana sačuvaše do danas. To je ostatak starih zagrebačkih »štacuna«. Svaki dućan ima izlog, u kojemu se još početkom 20. vijeka izlagala roba, poimence: pecivo, sir, luk i papren »špek«, što je kupovala sirotinja. Sada se samo u srednjem dućanu prodavaju ručne radnje, te svijeće i krunice.

Kod jednog i drugog od ovih starih dućana sačuvana su i željezna dvokrilna vrata, građena na luk. Vrata su u zid obita sa pet dugih željeznih »pantova«, a imaju i zanimive stare ključanice. U prvom dućanu do oltara stanuje čuvar, koji se brine za oltar, te za darivano ulje i svijeće.

Zagrepčani s pijetetom gledaju na stara svoja »Kamenita vrata«, koja se veoma sviđaju i strancima. Zato se više ne će nitko usuditi izaći s prijedlogom da se poruši ova simpatična zgrada, koja je sretno prebrodila polovicu tisućljeća, te je nekada služila obrani grada Zagreba, a sada pomaže širiti prosvjetu naroda hrvatskoga.

MAJKA BOŽJA OD KAMENIH VRATA

Plamen divlje suklja, bukti, ruši, pali
U razvale strašne Zagreb će da svali.
Ognjeno se valja bijesno, divlje more,
Dim se sivi diže poput silne gore.
Gomile se ljudske valjaju u stravi
Nestaje im daha, sve ih neman davi,
Vapaj, jauk, urlik do neba se diže,
Oganj strašni ko da do oblaka siže.
Sa zvonika zvono sve se čuje jače,
Ne zove već pomoć, samo plače, plače.
Oj ti stara kulo, stražarice Griča,
Očuvala grad si od turskoga biča,
Gledala si davna vremena i sijeda,
Gledala si lica izmučena, blijeda,
Gledala si raskoš zlatnih, punih čaša,
Slušala si hihot pustopašnih snaša,
Vidjela si žezlo hrvatskoga bana,
Draškovića, silnih Zrinskih Frankopana,
I kroz svoja draga Kamenita vrata
Puštala si mnogog slavnoga Hrvata.
Zar ćeš i ti pasti u pepeo pusti,
Oblaci te dima ovijaju gusti . . .
U svom njedru kriješ sliku svetu, staru,
Zar će i nje nestat u ognjenom žaru?
Majko, sveta majko, svoju sliku spasi!
Ti to možeš, majko, požar taj ugasi!

Prestao je oganj, al od onog dana
Ispred slike gori vatra neprestana,
Vjerna djeca majci tisuć svijeća pale,
A iz svake svijeće titra plamen hvale.
Ta od sviju svijeća jači oganj gori
U srcima našim, majci toplo zbori:
Zagreb-grada divna, bijela zaštitnice!
Dici svih Hrvata čuvaj svjetlo lice.
U vrtlogu tmine, da ko stražar bdije
I na srcu svome složnu braću grije.
Na ognjištu našem djedova da plamen
I spram tebe ljubav ne utrne. Amen.

Dr. VELIMIR DEŽELIĆ ST.

ZAGREB I HRVATSKA U PRVIM DECENIJIMA OSAMNAESTOG STOLJEĆA

NAPISAO PROF. GJURO SZABO

NA OSVITU smo novoga stoljeća i novoga doba! Minulo je ono strahovito 17. stoljeće, gdje je turska neman otkrojila granice Hrvatske tako, da je od Bobovca na Dravi tekla meda mimo Garešnice do Jasenovca pa dalje mimo Steničnjaka, Cetina, Otočca skretala, ostavljajući uski trak kopna uz more do Obrovca: sve je drugo na istoku, cijela plodna Slavonija potpala do Vukovara pod bosanski pašaluk, a najistočniji je dio spao pod pašu temišvarskoga. A što od Dalmacije nije bilo tursko bilo je venecijansko, tako, da su naši predi s pravom okrstili ono, što je još od hrvatskoga kraljevstva ostalo: »reliquiae reliquiarum olim regni Croatiae«. Pa i onaj ostatak nije bio ništa drugo do velika predstraža Zapada, a samo su s tehničkih razloga bili dijelovi Hrvatske označeni kao krajina slovinska, banska i hrvatska, dok je zapravo sve to jedna Krajina! I tu je svatko vojnik: i velikaš i plemić i kmet, da, nevolja je učinila vojnikom i svećenika, koji mora da diže kule, da ih brani, da sam vodi svoje čete! Ta još je i Marija Terezija gledala, kako joj na paradi na Ptujskom polju predvodi svoju regimentu kolonel — zagrebački kanonik! Ali jedno je ostalo: zaboravio je Turčin podrezati korjen deblu, korjen, koji će domala opet potjerati: Zagrebu je prijetio, ali ga nije napadao, cijeneći, da ga ne treba. A taj čudesni grad, koji je pretrpio i kugu i glad i domaće raspre i svaku drugu nesreću i elementarnu i ljudsku nije klonuo nikada, ma da ga je znao umor zahvatiti, tu se sačuvala vjera, da će doći dan, kad će fantastičke turske snage nestati, jer nije dosta, da se stvara državna tvorevina, već se mora znati i uzdržati, jer ni jedna tvorevina nije za uvijek stvorena, nju valja uvijek iznova i neprestano stvarati. Časovi bijede i nevolje uvijek su Zagreb jačali, pa i sada si je Zagreb stekao znamenovanje kulturnoga centra, koje si je kroz stoljeća do dana današnjega sačuvao i nikad ga ne će izgubiti . . . . . Tako je zapisano!

Baš u času, kad se priviđalo, da je premoć turska na vrhuncu, kad se digla silna vojska, da uništi bečkoga kralja, pa da prodre put Zapada, dolazi lomljava, dolazi slom, slom definitivan, kojeg ni prividni uspjesi više ne mogu zaustaviti, ma da će još stoljeća potrajati žilavi otpor protiv premoći Zapada,

koja se pokazala onim trenom, kad je Jan Sobjeski donio spas Beču. Eno, dižu se i carske vojske, dižu se u svim našim stranama narodni junaci i za tren je ravna Slavonija prosta od Turčina, pa je uzaludan pokušaj Mustafa paše Ćuprilića i Husein paše, koji 1690. osvaja na čas opet Slavoniju s Požegom jer već 19. 8. 1691. donosi nakon bitke kod Slankamena slobodu Slavoniji. a kad je grof Adam Baćan 26. 8. 1693. ustoličen za bana bila je i Slavonija i Lika i Krbava oslobođena, napori vojska i narodnih junaka Luke Ibrišimovića i Marka Mesića okrunjeni! Pobjeda Eugena Savojskoga kod Zente 1697., dovede do mira u Srijemskim Karlovcima 26. I. 1699., nu s tim nije bila Hrvatska zadovoljena, jer je istočni dio Srijema ostao Turčinu, nu mjesto, da se nastavi veliko djelo oslobođenja Zapada od turske sile za uvijek, zarati se Austrija s Francuskom za španjolsku baštinu, dok je u Ugarskoj dignuo Rakoci s uspjehom pobunu protiv Habsburga 1703. Leopold umre 1705. a nasljednik mu Josip I. vlada prekratko, tek stiže, da dokrajči Rakocijevu pobunu, utanačivši mir u Szatmaru 1711. Karlo III. (VI.) preuze baštinu svoga brata Josipa, dovrši rat s Ljudevitom XIV., pa se tad ponovno nastavlja ofenziva na tursku premoć. Eugen Savojski razbije još jednom strahovito Turke kod Petrovaradina 13. 8. 1716., koji će na to 21. 7. 1718. sklopiti za Austriju najpovoljniji mir u Požarevcu, nu godinu dana pred smrt izgubi nesretnim ratovanjem Karlo III. velik dio prije stečenoga mirom u Beogradu 1739. Ojađen umire Karlo III. već g. 1740.

To su bili veliki evropski događaji onoga doba, koji su se dakako i te kako ticali i Hrvatske. Ta na oko se ispunila davna čežnja Hrvata za oslobođenjem od turskoga iga, čežnja za koju su tisuće i tisuće sviju staleža dali svoj život, sve svoje. Ali to nije bila više ona ista zemlja, kako smo je nalazili prije turske okupacije, to je postalo nešto sasvim drugoga. Istina, od svega je turskoga u Hrvatskoj veoma malo ostalo, nekoliko turskih riječi, nekoliko rđavih običaja, koje još Reljković šiba, pa neka inercija, nekaki fatalistički pogled na svijet: to bi bilo u glavnom sve. Posve drukčije nego u susjednoj feudalnoj, istočnjačkim misticizmom bogomilstva prekritoj Bosni, gdje su se njene pradavne osobitosti tada tekar posvema ispoljile. Sastav je naroda u natrag osvojenim krajevima Hrvatske — tu razumijem dakako i današnju Slavoniju — bitno izmijenio. Osmanlija nije tu uopće bilo, a što ih je bilo, to je pripadalo gospodujućoj kasti, koja svoje kulture nije nikome naturavala, već ju je za sebe kao odliku vladajuće kaste zadržala, dok je sve drugo smatrala pukom rajom, koja nije te kulture ni dostojna. S vojskama je dolazilo silu Nijemaca, Madžara i pripadnika drugih narodnosti, a ono, što je za Turčina započelo: potiskivanje naroda s juga i istoka u ove strane, gdje je autohtoni narod

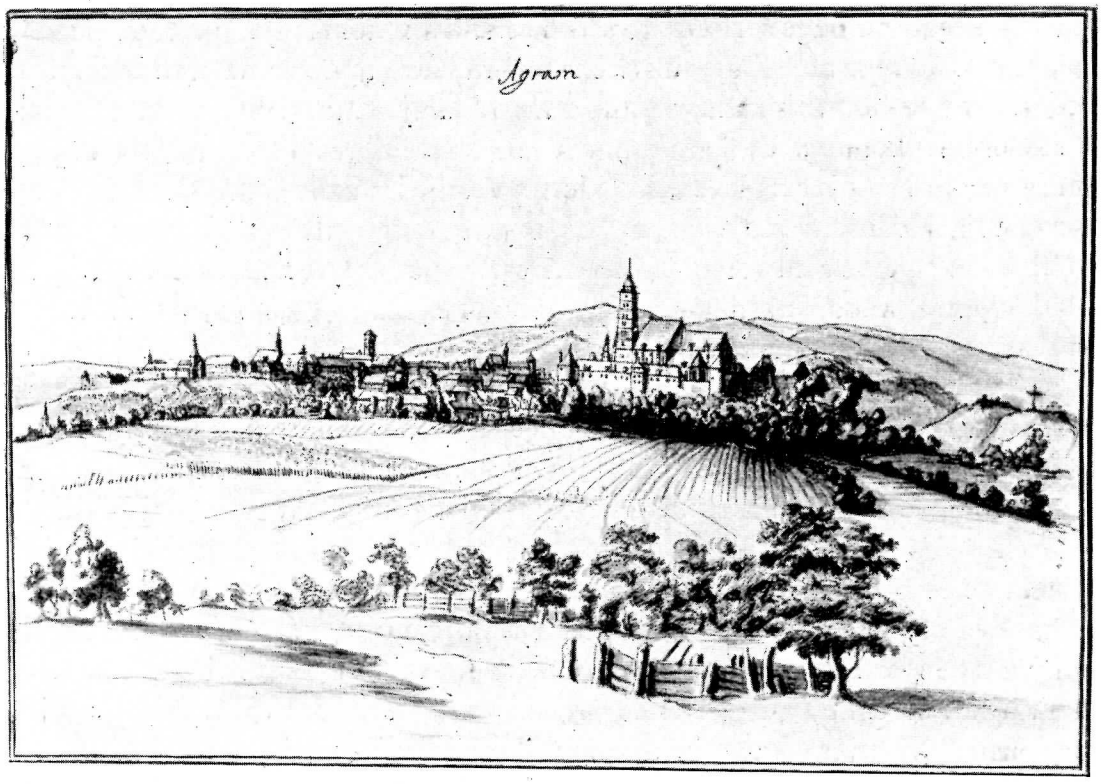

Zagreb na početku 18. stoljeća. (Akvarel u bečkoj dvorskoj knjižnici.)

morao pred turskom grozom uzmaknuti, to je nastavila kasnije Austrija, kad je za nesretnoga ratovanja odmamila zavedeni narod rpimice iz njegovih domova, obećavajući mu svega i svačesa, što i nije mogla održati. Tako je ona skrivila, da je silan narod s patrijarom Arsenijem Črnojevićem pa kasnije opet pod Šakabentom ostavio svoj rodni kraj, koji je do dana današnjega ostao u rukama Arnauta. Historija je pokazala, koliko su vrijedila obećanja bečkoga ćesara, da će pomoću svoga slavodobitnoga oružja sve te prebjeglice vratiti svojim domovima!

I domala postade jasno, što zapravo kane ti austrijanski »oslobodi telji« Hrvatske i Slavonije, postade jasno, da pas ne laje sela radi već sebe radi! Čim se malo odahnulo, dade vlast popisati cijelu zemlju: u vrijednom se Smičiklasovom djelu: 200-godišnjica oslobođenja Slavonije nalaze otštampani popisi, što su do g. 1702. učinjeni. Veoma savjesno, zapisan je svaki čovjek imenom, zapisan je sav posjed, i koliko je oranice i koliko je šume i koliko marve, gdje je crkva, gdje ima mlin; koliko se harača plaćalo, kakova je služba bila u tursko doba. Ma sve, baš sve. A ponajviše se pitalo, da li se svijet sjeća vlastele iz predturskoga doba, a na to je dakako, dolazio redovno

željeni negativni odgovor. Da, to se i htjelo. Ta nikome nije ni na um padalo, da bi trebalo te zemlje, koje su stečene barem jednako žrtvama naroda samoga, koliko tuđinskim vojskama, vratiti materi zemlji natrag! Sve se to smatralo tek dobrom komore. Eto, pred nama leži karta Slavonije za požarevačkoga mira g. 1718., koja nas i veseli i žalosti. Veseli, jer nam pokazuje gotovo sva sela, koja i danas postoje, a koja su najvećim dijelom postojala već i prije Turaka: znak neslomivosti naroda našega i pod najvećom tlakom. Žalosti, kad vidimo, kako je sva ta zemlja porazdijeljena u gospoštije, a sva su ta nova vlastela puki tuđinci: baš kao u tursko doba spahija i zijametlija raspoklanjala je austrijska carevina svu zemlju svojim miljenicima, ostavivši sebi tek široki pojas uz Savu, da tu bude opet Krajina, koju će 1732., 1736., 1742. i 1747. preurediti Khevehilleri, Hildburghauseni, Engleshofeni, te stvoriti jedinstvenu ogromnu kasarnu, gdje će svaki deveti — u ratu svaki šesti — čovjek biti vojnik, dok će u drugim stranama tek svaki 142 služiti u vojsci. Pa ta će se nepravična uredba zadržati i onda, kad već davno nema za nju nikakova opravdanja, dapače još decenija poslije uvedenja opće vojne dužnosti u g. 1868. sve do g. 1880.! Znali su već Zrinjski i Frankopani što će Austrija Hrvatskoj spremiti, ali ona ih je pretekla, pa još i danas neupućeni vanjski svijet govori o njima kao o izdajicama, dok historijska istina veli, da su izdaju počinili sami austrijanski vladari, zamjenjujući tek u formi turske zulume. Badava se diže protest Zagreba već 1698. protiv stvaranja Srijemske vojvodine, koju dobiva papin nepot Odescalchi, a taj je barem nekakovo pravo imao. A uzalud pitaš, kako su se mogle silne gospoštije podijeliti grofu Kufsteinu, barunu Prandau-u, bar. Zuanu, grofu Oduyeru, grofu Walsecku, Pejacsevichu, Caraffi, Cordoni i kako su se svi ti već zvali. Tekar daleko kasnije Marija je Terezija vratila tri slavonske županije materi zemlji, tek 1745.! I to je tek kao nekakova zahvala za godinu 1712., kad je hrvatski sabor 11. 3. člankom 7. priskočio u pomoć Karlu III., koji je ostao bez muškoga poroda, a Hrvati su se izjavili pripravni, da će i ženske članove njegove loze priznati vladarima, ne obaziruć se na Ugarsku. »Ugrima nas nije pokrila nikakova sila, od svoje se volje pokorismo ne Ugrima, već kralju njihovom, pa ćemo ga priznati, dok bude kraljevao i u Austriji. Nismo dužni, da nerazrješivo slijedimo Ugarsku: s l o b o d n i s m o, a n e r o b o v i! Jasno se vidi iz tih riječi, da Hrvati znadu, da su sada mjesto jednoga protivnika dobili dvojicu i Beč i Peštu, znali su, da treba i lukavošću i odvažnošću tražiti pute samoodržanju. I Beč je znao, što mu treba raditi: poodsjecaj makove glavice, utamani vođe naroda što na stratištu, što odnarođivanjem — pa eto uspjeha. Da, trenutačno to i uspijeva. Ali eto vremena su prošla, nestalo je tih Caraffa,

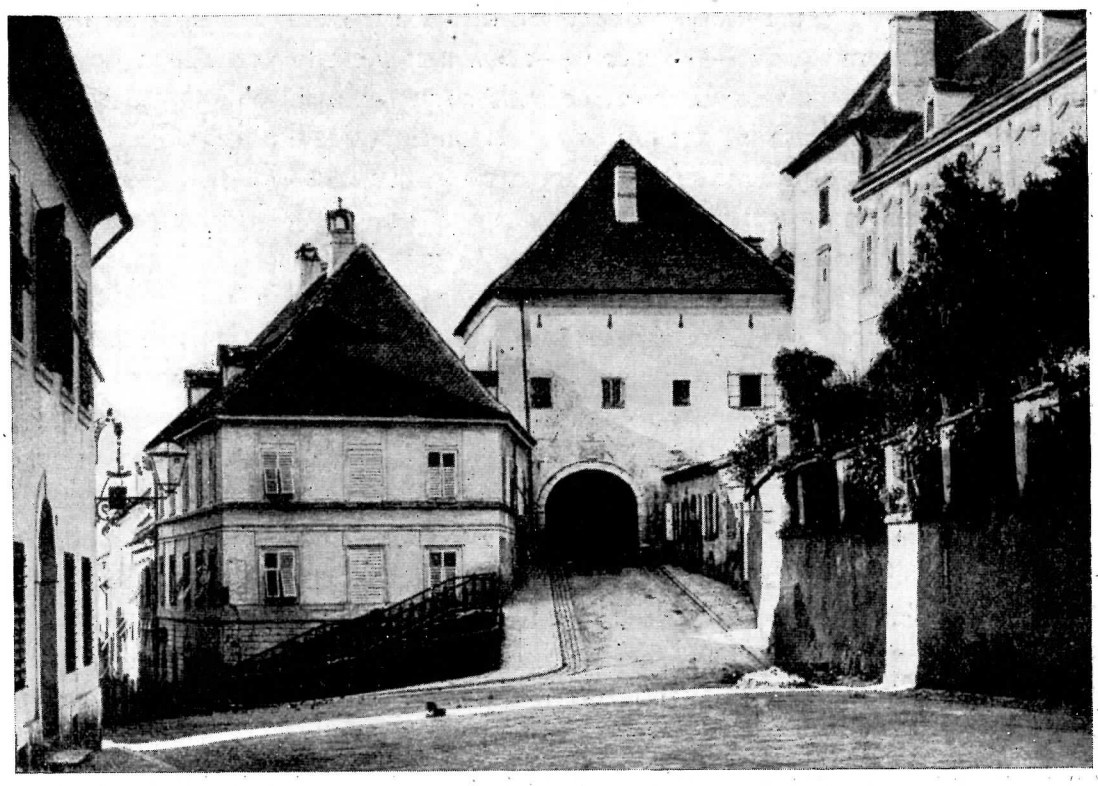

„Kamenita vrata" u Zagrebu godine 1869.

Oduyera, Walsecka, nestalo je i austrijanskih careva, potamnila je moć Pešte, a u istim selima, koje bilježi karta iz godine 1718. stanuje posvuda naš svijet, muči se i radi, ali znade, da nije propao i da ne će propasti . . . . . !

Ne će propasti, dok mu je duša i srce njegovo tu, dok živi i cvjeta Zagreb-grad. Da, slika onih dana nije baš ljupka, ali ipak je pravo uradio Ritter, kad je g. 1700. napisao i izdao djelo: »Croatia rediviva«. Novo će doba donijeti nove vođe narodu, vođe, koji ne će ni u kojoj borbi smalaksati. Pa pođimo malo u duhu u Zagreb onih dana, koje po istinskom prikazu ne možemo ubrojiti među najsretnije, gdje je Zagreb morao da bude vođom u borbi za opstanak na sve strane. Vidjet ćemo, da je sudbina dala i u to doba Zagrebu valjanih ljudi u svim staležima. Nije to bio velik grad, ta brojio je početkom 18. stoljeća manje od 5.000 duša, a prema popisu vizitatora kanonika Stanislava Pepelka iz g. 1742/3. bilo je tu 560 kuća u svim dijelovima grada, daleko manje no što se sada na novo posagradi kroz jednu godinu dana! Ali ne odlučuje tek broj stanovničtva, nije to nikada bilo jedino odlučno, pa nije ni danas: i sada se živi u Zagrebu životom, kakovog ćemo uzalud tražiti u daleko napučenijim gradovima! Na sreću sačuvala nam se iz onoga doba izvrstna

slika grada Zagreba u rukopisu državne knjižnice u Beču, koji ima signaturu 8655, a naslov mu glasi — skraćen —: »Weiss: Relatio germanica de statu limitum contra Turcas in Croatia, adjectis simul delineationibus et prospectibus propugnaculorum et arcium. 1729.« Dakle taj rukopis potječe baš iz vremena, koje nas ovdje najviše zanima, iz početka 18. stoljeća. Slika Zagreba, akvarel, potječe od vrstnoga umjetnika, koji je umio stvoriti ne samo vrstnu već i veoma vjernu slikariju, tako, da sve do prve polovice 19. stoljeća nemamo opet tako dobroga i vjernoga prikaza Zagreba. Najbolje je, da tu sliku prispodobimo sa onom, što nam ju je ostavio Valvasor u svom djelu od g. 1889., koja je za neko četrdeset godina ranija. Gornji se grad i nije mnogo promijenio. Strahoviti požar od g. 1706. uništio je doduše mnogo toga, i slova su se dapače u Ritterovoj tiskari dijelom rastalila, ali sve se to u brzo počelo popravljati, pa je potaklo građane i velikaše, koji su tada gradili, na solidniju izgradu kuća od opeke. Donjega grada još zapravo i nije bilo, taj je opet tek u zametku. Južna je strana gornjega grada prikazana onakovom, kako smo je znali do početka 19. stoljeća: kapucinski samostan do Dveraca, kompleks jezuitskih građevina od Dveraca, a odavle na istočnoj strani vidi se nad Kamenitim vratima, koja su u bitnom već i na Valsarovoj slici prikazana onako, kako ih i sada vidimo; zvonik sv. Marka, koji je bio g. 1674. uništen, pa je sada opravljen do g. 1728. te stoji onakov i danas, kao glasnik onoga doba. Kako je izgledao gornji grad iznutra, to nam dakako slika ne kazuje, ali znademo, da je posvuda još tada postojao pojas zidova, postojala su još sva vrata, a tekar poslije prvih decenija počinju se graditi na tada već suvišnim zidovima kuće i palače velikaša i plemića, koje do sadašnjice postoje u Visokoj i Opatičkoj ulici i sve će nadvisiti sjajna, nekada Oršićeva, kasnije Kulmerova, pa Rauchova, a sad gradska palača u prijašnjoj Kapucinskoj ulici.

Najzanimljiviji je i na toj slici svakako Kaptol sa svojom grandioznom crkvom. Ma da je bilo i najteže doba smogli su biskupi zagrebački, da su svoju katedralu u 17. stoljeću dovršili izgradnjom tornja, kako nam to i Valvasorova slika svjedoči. Na početku 18. stoljeća ima zagrebačka crkva i dalje vrijedne poglavare, a među kanonicima vanredne ljude, koji su se ne samo za crkvene stvari, već i za znanost i umjetnost zauzeli, te stvorili djela, kojima je do sadašnjice bilo malo premca. Biskup Seliščević biskupuje tu do g. 1703. Martin Brajković do 1708., pa nastoji svim silama, da zagrebačka biskupija postane nadbiskupija, da se otrese hijerarhičke prevlasti ugarske. Nasljednik mu je doduše Madžar Mirko grof Esterhazy do g. 1722., a divot kalež, što ga je ovoj crkvi ostavio, govori i danas o visokoj kulturi biskupovoj, a ne manje ogromni antependij od srebra, na kojem je zapisano: »Hoc amatae

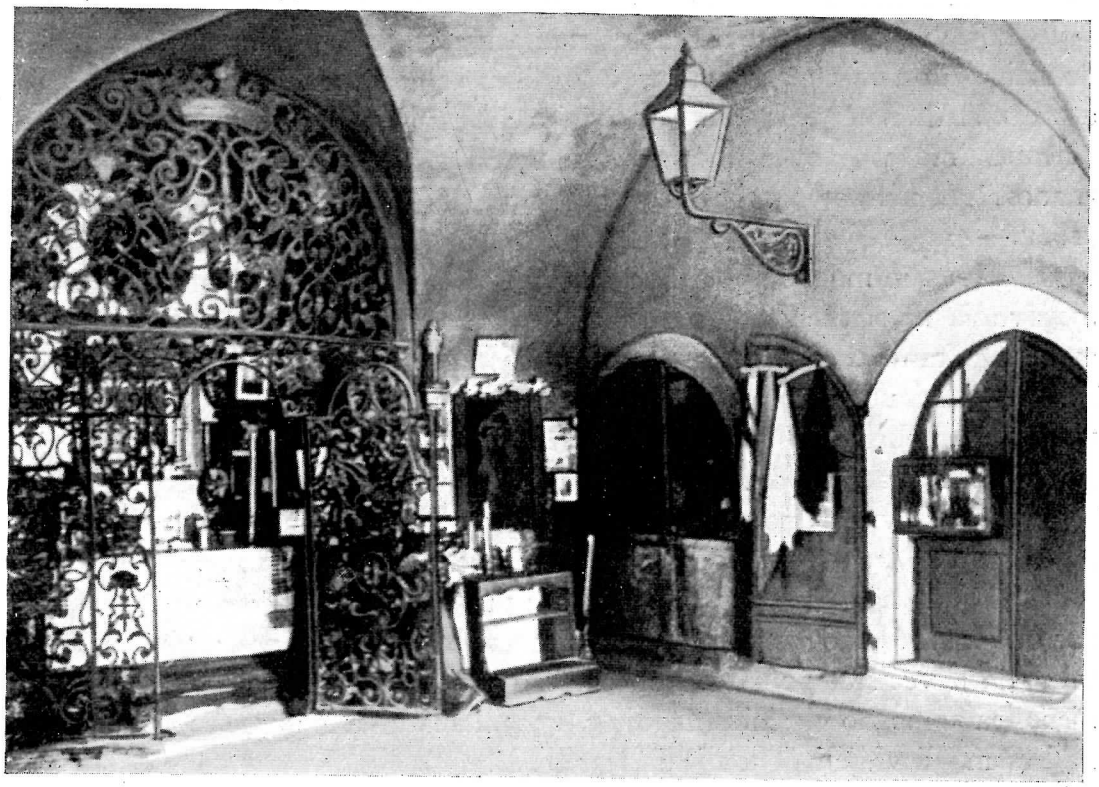

Oltar Majke Božje u „Kamenim vratima"

sponsae, binaque lateris antependia praesentavit Praesul Zagrabiensis.« Nije spomenuo ni svoga imena na tom veličajnom daru, koji i danas spada među najdragocjenije predmete crkvene riznice. A od 1723. do 1748. sjedi na biskupskoj stolici Juraj Branjug, sin Hrvatskoga Zagorja, koji će na mjestu izgorjeloga i tek za nuždu opravljenoga biskupskoga dvora podići onu veličajnu građevinu, koja u bitnom i sada postoji, gotovo ni jednom kasnijom građevinom u Zagrebu ne nadmašena, pa je nepravda učinjena, da se za naše vrijeme sa zabata nad glavnim ulazom uklonio grb biskupov sa branjug-pticom! Na našoj slici dakako još je staro stanje prikazano, nekako onako kao i na Valvasorovoj. A da je biskupu i za druga djela ostalo vremena, svjedoči krasan oltar, spašen u biskupsku donju bogomolju, pa nekad krasno uređena crkva sv. Duha kod Petrinje, gdje se na rasklimanom oltaru vidio još grb Branjugov, dok nije prije dva decenija vatra djelo njegovo uništila. I ljudi i elementi uništavaju njegove spomenike, ali ne uništiše uspomene na njihova tvorca!

Nu ne smijemo zaboraviti ni pomagače biskupa, njihove kanonike. Ivan Znika (1629.—1706.) gradi kuriju br. 28, i danas vrijednu građevinu, još g.

1689., diže oltare, plaća 2000 forinta za divot prodikalnicu u katedrali, remek djelo, koje se spaslo od barbarštine restauratora svojom apsolutnom vrednotom do danas, dok su nadgrobnu ploču Znikinu izbacili, te se ona nekako spasla u muzej! Ali riječi epitafa »..... cujus moribus et liberalitate templa, fora viaeque, imo et haec basilica resplenduere.....« ne će se zaboraviti. Za znanost i umjetnost podjednako je važan Toma Kovačević, Križevčanin (1664.—1724.), pisac brojnih historijskih djela, koja su sva u rukopisu sačuvana, a ipak se mnogo upotrebljavala, tek za širi svijet ostala pokopana. Nu njegovo je najočitije djelo najljepša kurija na Kaptolu, kurija kantora, uz samostan franjevaca, kurija, koju do danas nije tamo ništa boljega nadvisilo, koja je prekrita odličnom platinom pravoga remek-djela, dok su druge pseudo-umjetnine prekrite truleži. Uz njega je radio kao historik Juraj Marcelović, pa će njegova rukopisna djela preuzeti Baltazar Krčelić, koji već ne spada u ovo razdoblje, ma da nam dosta o tom dobu kazuje. A Znikin će rad nastaviti Stjepan Pucz (1698.—1771.), tako, da je cijelo 18. stoljeće ispunjeno radom odličnih ljudi na svim poljima znanosti i umjetnosti tadašnjega vremena. Požar od g. 1706. kao i onaj od 1731. samo su bila poticala na intenzivniji rad, tako, da je već sredinom 18. stoljeća grad bio ponovljen, a glavne štete uklonjene, pa je mogao vijećnik Magdić g. 1749. kazati, da bi pređe spopala zavist, kad bi mogli vidjeti obnovljeni Zagreb...!

Mislim, da ću najbolje završiti, ako tu dodam opis Zagreba, kako ga je iz nešto kasnijega vremena ostavio Baltazar Krčelić, jer se u bitnom može upotrebiti i za prikaz stanja ranijega vremena. »Ovaj je kraljevski grad metropola cijele Hrvatske (Sclavoniae), bijaše nekad tako jedinstven da su ostali gradovi sticali svoja privilegija prema njegovima. Bio je glavni grad. Tu je središte zakonodavstva i uprave, tu je vjerski centar radi katedrale, odakle se upravlja veoma prostranom dijecezom. A ne manjka joj odličnih, s vana i s nutra urešenih građevina. Taj je grad čuvar arkiva kraljevstva, tabula, županije i grada. Leži na sgodnom mjestu: odavle se lako polazi u donju Slavoniju, k moru, do banske Krajine. Konačno je zbog plovnih rijeka Save i Kupe za trgovanje grad zgodno položen, a položaj mu preko Save povećava sigurnost. Lako se dolazi na sabore, kako pokazuje iskustvo, jer su tu sabori uvijek dobro posjećeni, dok su pusti u Varaždinu. S obzirom na javnu službu, s obzirom na potrebe službe kralju, opće je mišljenje, da se sve to najlakše odavle vrši, zato su ugarski kraljevi taj grad istakli... Leži na dražestnom brežuljku, nekad Gričem zvanim, a odatle ime: »Civitas Montis Graecensis«. Opasan je zidom. Izgled je prekrasan prema jugu na plodna polja u nizini do Save, koja je pol sata daleko. Usred grada na trgu crkva je sv. Marka; na jednoj je strani

grada samostan opatički, na drugoj jezuitski kolegij, a na trećoj kapucinski konvent. Kuće su ponajpače svojina velikaša i plemstva. Ima troja veća i manja vrata, a kako ga je Bela IV. učinio kraljevskim gradom, ima uokolo na zidovima brojne tornjeve. Za odgoj mladeži ima frankopansko dječačko odgojilište sv. Josipa, a u akademiji poučavaju oo. jezuite ne samo humaniora već i filozofiju, kazustiku, kanonsko pravo i šklastičku teologiju. Kralj je Leopold dao dapače akademiji pravo, da podjeljuje akademske grade, ali kad su isusovci tražili, da tu dozvolu potvrdi njihov general, nisu htjeli o tom staleži ni čuti. Izvan zidova nalaze se predgrađa, Manduševac ili vulgarno Harmica najveći je i najznatniji trg. Tu se dolje nalazi ubožnica, pa kapela sv. Spasitelja, sv. Margarete — nekad je to bila župna crkva —, te kapela sv. Ivana Nepomuka. Hrvatski se govori pretežno. Rašani, Turci i Dubrovčani pripuštaju se trgovini. Osobito je važno, da je grad od davnine imao i tiskaru, ali je pomalo propadala, te se Ritter smilovao i obnovio ju je, ali, kako sam veli, nije uspijevao zbog protivštine klera, a požar od godine 1706. uništio je tiskaru posvema.

Tako govori Krčelić u svojim »Notitiae Praeliminares« na str. 455/6. a u »Annua-ma« na str. 573. spominje požar od 30. 5. 1731., kad je u gornjem gradu izgorio seminar sv. Josipa, na Kaptolu crkva i samostan franjevaca, gdje su se dapače i zvona rastalila, a osim toga izgori mnogo kuća. Tada se sbilo čudo, da je spašena slika bl. Dj. Marije, koja se tada već nalazila pod svodom Kamenitih vrata, te se poštovala po zavjetu udove Modlar. Prije je stajala na samim vratima, pa je iz pepela izvučena treći dan nakon požara neoštećena, ma da je okvir sav izgorio. O tom nam je požaru ostavio i kanonik Čegetek opis u t. zv. bolonjskoj kronici (danas u arkivu Jugosl. Akademije), koji je priopćio kanonik Lj. Ivančan u Bogoslovskoj Smotri 1931. br. 1. str. 91. Po njemu se dogodio taj požar dne 30. V. 1731. u 11 sati noću, a skrivio ga nemar, jer je požar započeo usljed lošeg dimnjaka. Po njemu su izgorjele u gornjem gradu 82 kuće, te na Kaptolu 15 kurija, među njima i one Franje Thauzija, Jurja Marcelovića, Stjepana Pucza, pa i kurija samoga Čegetka, a osim toga dvanaest kuća na Opatovini. Za čudo kod Kamenitih vrata on nije znao.

Kamenita su vrata postojala od prvoga dana, otkako su izvedene utvrde oko grada. Isprva su se sastojala iz velike i jake kule i do nje obzidane četvorine, bez krova, kroz koju se moralo prolaziti, pa bi došljak bio do posljednjega časa izvrgnut strijelama branitelja. Kasnije se to dakako izmijenilo, kako nam to svjedoče slike iz 17. stoljeća: kula se odvojila od samih vrata, pa se rano davala u najam privatnicima, te eto i danas postoji ona do Kamenitih

vrata kao sastavni dio susjedne kuće a i naše Dverce nije drugo, no obrambena kula tamošnjih već porušenih vrata. Nu ona je prva još u 17. stoljeću, a možda i kasnije bila barem vanjštinom označena kao sastavni dio Kamenitih vrata: do nedavno vidjeli su se tragovi naslikanoga rubnoga kamenja jednako na vratima kao i na kuli. U dva se maha vrata sama bitno izmijenila: jednom, kad je nadograđen prvi sprat, te su vrata svođena, a drugi puta, kad se digao drugi sprat, gdje su do bana Raucha bile strijelnice još vidljive. Ona se prva promjena sbila u 17. stoljeću, pa su tada izvedeni oni jaki nešto zdepasti svodovi. Odavna je već nestalo drvenih dveri, kojima su se vrata zatvarala, ta nekada se tu grad svršavao, pa nije ni bilo susjednih kuća, već je jamačno postojala graba. Od vrata vodio je prema jezuitskom samostanu dvostruk zid do prve velike kule, koja i danas u sklopu nekadašnjega samostana postoji.

U doba, kad je Krčelić pisao svoje Annuae bilo je svetište u Kamenitim vratima već uređeno, dakako ne sasvim onako, kako to danas vidimo, jer se čini, da je krasno kovana željezna pregrada s vratcima pred oltarom, gdje je eto već od dvjesta godina smješten kip Bogomatere, učinjena kasnije. A dugo bi trebali pričati, kad bi i dijelak poznatoga ispripovjedili od onoga, što je prohujilo Zagrebom od onoga časa, kad je zasjalo prvo svijetlo pred likom Marijinim do današnjega dana, kad ni ne znajući proživljavamo neizmjerno čudo, kako se sve dalje i dalje od prastarih Vrata širi veličajno naš novi Zagreb, Zagreb, koga su već odavno osudili na propast, ali Zagreba ne će nestati, doklegod ne ugasi i posljednja svjećica pred čudotvornim likom Marijinim, što je sirotinja pali, sebi za utjehu, tražeći jakost u životnoj borbi i zahvaljujući Materi Božjoj, koja ne zaslužuje samo naziv Patrona Hungariae, već možda daleko više Patrona Croatiae!

DUHOVNI LIK MAJKE BOŽJE

PIŠE Dr. S. RITIG

APOKALIPTIČNA ŽENA

U ponoru vasione
Grdno gamzi carstvo Ahrimana.
A bez svjetla i bez b'jelog dana
Kao ljaga
Samog vraga,
Kao avet grda,
Kao carstvo mamnih srdâ.
Talasje buči
Krvi i žuči,
More vrije suzâ,
A u njemu gomila meduzâ.
Paklen zmaj se po njem šeta:
U raljah mu žezlo sv'jeta,
Vaj ukleto carstvo
Adamova grjeha,
B'jesne strasti i požudnog sm'jeha!
Gdje ti oko koje nije zlobno?
Gdje li srce mržnjom što ne kipi?
Gdje ti misô čista?
Gdje li čežnja pravedničkа? — —
Ljudstvo c'jelo
Okovalo grdno žđr'jelo.
U vasioni
Dva se pakla trude,
Koj' da crnji bude . . .
— — Bljesnu munja
Svoda polovinom,
A u svojoj slavi
Ti se, rajska ženo, javi —
I kroz tminu
Adamovoj zemlji sinu:
Mjesec sam ti podnožjem je bio,
Sunčan trak Te okitio,
A od dvanaest zv'jezda zlatih
— Sjajna kruna zasjala Ti!
— — Paklen kralj je uzdrhtao jalom
Što i Tebe
Ne zaprsnô svojim kalom.
Zatresla se trećina nebesa
Od njegova b'jesa.
I nemoćan u svom jedu
Siknô je na Tvoju petu —
Ali Ti mu nogom glavu smrvi
— — U svom otrovu se guši
I u svojoj krvi . . .
Vasiona c'jela,
Jeknula vesela,
I u rajskih dvorî',
Zakliktali anđeoski kori:
Jer si djece Adamove
Ti Jedina bila,
Što si grijeh pobjedila!
Ruknô čitav pakô,
Njegove su zajecale zv'jeri,
Otrô suzu svijet, što je plakô,
A neba se otvorile dveri:
Sa visinâ
U naručje čisto
Božjeg primila si sina!
A ta zemlja crna,
Carstvo Ahrimana,
I bi topla i bi sv'jetla,
Kao podne b'jelog dana —
Jer nebeskih sa visinâ
Prišlo carstvo Tvoga Sina,
— — U vasioni
Dva se raja trude,
Koj da ljepši bude . . .

Rajska ženo — Ti nebesko biće —
U kostima ljudskog stvora,
Štogodj smogo Svemogućnik,
Tebi darovo je darom:
On u duši Tvojoj
Stvorio je nebo novo,
On u grudi Tvoje
Sebe samog sazdao je —
Božjih ruku najljepša si dika,
Božjeg bića najdivnija slika!
Rajska ženo —
Ljudskom rodu slatka nada
I živa mu želja,
Ljudskom rodu sveta milost
I utjeha velja.
Rajska ženo,
Pjesan Tebi skladat
Milje li je
Serafinskih osjećaja,
A o tebi maštat
Raskoštvo je Božjeg raja!

GEASNIK B. B. 8. XII. 1904.

HISTORIČNOST NJEZINOGA LICA

LI ova Apokaliptička žena samo pjesma? Maštanje i iluzija? Pjesnički zanos ljudske duše, koja čezne za duhovnim veličinama i idealima?

Ne, Apokaliptička žena, Majka Isusa Krista, nije pjesma — ona je historija! Individualnost jasno prikazana u evanđelju, individualnost s vlastitim mentalitetom i osjećajnošću, i kako evanđelje nije iluzija nego historija, tako ni lik Majke Božje nije maštanje, nego je istina. Njezina ličnost imade kosti i meso, imade misli i osjećaje, stvor je Božji kao i mi.

Mi o životu Djevice Marije znademo samo ono, što nam Božje evanđelje o njem pripovijeda. Nije toga puno, ali je dovoljno, da Njezino Lice uzdigne do Boga i do nebesa, da joj ime u svijetu učini vječnim i da ga među svim stvorovima učini prvim.

Neka nam ta časna knjiga bude vodič u prikazivanju veličanstvenoga Njenoga lika.

Marija svojim porijeklom odvjetak je iz plemena Davidova, iz gradića Betlehema. Po predaji bila je jedina kćerka u oca i majke, a po evanđelju zavjerena s Josipom, čovjekom pravednikom, koji bijaše po svome zvanju tesar. Riječi Marijine u evanđelju (Luka 1, 34) kazuju njezin sestrinski život s vjerenikom. Po predaji Josip bio joj prvim rođakom. Njihov brak bio je leviratski, a vezao je najbližega rođaka da zavjeri kćerku jedinicu i posljednju baštinicu svoga plemena U staro vrijeme ovakav neobičan brak bio je običan.

BLAGOVIJEST I BOGORODSTVO

Veliki događaji u životu neznane Josipove vjerenice počinju s blagovješću arhanđela Gabrijela (Luka 1, 26—38). Blagovijest je neposredno zasizanje Božje Providnosti u tečaj njezinoga života, a znači prvi čin Božji u djelu spasenja ljudskoga roda. Ovaj jezik o spasenju i neposrednom dodiru Svevišnjega s ljudima ludost je i sablazan nevjernicima. Ali mi taj jezik razumijemo. Mi razumijemo, kako je nad ovim vidljivim svijetom drugi nevidljivi, duhovni svijet, i mi smo u cijelom biću svom zavisni od toga višega svijeta i zakona njegovih. Zato mi lako vjerujemo u Blagovijest arhanđela Gabrijela. Mi vjerujemo i svetkujemo, jer je to sreća i objava za cijelo čovječanstvo. Mi je svetkujemo 25. ožujka i zornicama čitavoga adventskoga vremena. Mi je molitvama spominjemo svakim danom pozdravljajući nebesku Djevicu riječima: »Zdravo Marijo, milosti puna!« Taj događaj je temeljno kršćansko vjerovanje o dolasku Sina Božjega na svijet. Ishodište objave Novoga Zavjeta. Vrhunac je i kruna u Božji mdjelima u Vasioni. Čin, kojim je Bo govu zemlju među milijardama sunaca i zvijezda učinio središtem svoje djelatnosti, a Nazaretsku Djevicu izabrao instrumentom svoje Neizmjerne Ljubavi i Svemogućstva.

Evanđelje ovu najdivniju Božju dramu prikazuje u najužoj vezi s čudesnim porođenjem Ivana Krstitelja od starih mu roditelja Elizabete i Zaharije i kazuje ovo:

»A u šesti mjesec posla Bog anđela Gabrijela u grad Galilejski po imenu Nazaret, k djevici zaručenoj za muža po imenu Josipa iz kuće Davidove, i djevici je bilo ime Marija. I ušavši k njoj reče: Zdravo, milosti puna, Gospodin s tobom, blagoslovljena ti među ženama. O ona uplaši se od ove riječi te je razmišljala, kakav bi to bio pozdrav. I reče joj anđeo: Ne boj se, Marijo!, jer si našla milost u Boga. Evo začet ćeš i rodit ćeš sina, i nadjeni mu ime Isus. On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega, i dat će mu Gospodin Bog prijestolje Davida, oca njegova, i kraljevat će u domu Jakobovu uvijeke, i kraljevstvu njegovom ne će biti kraja. Reče Marija anđelu, kako će to biti, kad ja ne znam muža? I odgovori joj anđeo: Duh će sveti doći na tebe, i sila će te Svevišnjega osjenit; zato će se i sveto, što će se roditi od tebe, zvati Sin Božji. I evo Elizabeta, tvoja rođakinja, i ona zatrudnje sina u svojoj starosti, i evo je šesti mjesec njojzi, koju zovu nerotkinjom; jer u Boga nije nemoguća nijedna stvar. A Marija reče: Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj. I anđeo otide od nje.«

Koja je neizmjerna sadržina ovih jednostavnih riječi! — Neznatna Djevica postaje nosilica Božjih ideja i odluka. Gospod ju od vijeka odabrao i pripravio

za svoje osnove. Gospodin je s Njome, puna je milosti! Iz dialoga skromne djevice sjaje duh i svijest. Plaha je, ali ju Anđeo bodri i rasvijetljuje Božjom milošću i ona dignuta u Božje viđenje u čas razumije uzvišeni poziv. Vjeruje u Božju poruku, ali traži objašnjenje otajstva. I Božji joj anđeo naviješta, da će Njezino Majčinstvo biti ovršeno čudesnom silom i milošću Svevišnjega. Njezin Sin će osnovati Božje kraljevstvo, kojemu ne će biti kraja. Nošena nebeskom milošću daje privolu: »Evo službenice Gospodnje, neka mi bude po riječi tvojoj.«

I tako postade Majka Božja.

BOGORODSTVO I SPASENJE

Mi vjernici shvatamo ove tajne i mistične stvari. Mi ih shvatamo, jer spoznajemo strahoviti ponor, nad kojim ljudstvo kao Prometej leži. Jer osjećamo, kako svaki ljudski stvor prima od svojih otaca tešku moralnu baštinu, strast i požudu u tijelu, nesklad u srcu, grižnju u savjesti, pečal u duši, krivinu u naravi. Svi smo mi Prometeji — jer sva ljudska nauka i mudrina ne može da nas oslobodi očaja i vrati nam mir duši. Nutrašnja sreća ljudi nije u punim glavama i žepovima, nego u duševnom smirenju i u nutrašnjoj izvjesnosti za svoje biće u svim sferama življenja.

A tko može skinuti ovu urođenu krivinu i pečal s naše duše i savjesti?

— Tko može dati sigurnost nesigurnom našem bitku?

Jedini Bog, jer kada imamo Boga u srcu i duši, kada je Bog naš i mi kada smo Božji, nema u duši ni čama ni neizvjesnosti. Kada smo Boga puni, naše je cijelo biće uzadovoljeno i srećno u Bogu spasu našemu.

Sv. Anselmo († 1107.) duboki učitelj crkveni, tumači tu nauku u mudroj knjizi: »Cur Deus homo« — zašto je Bog postao čovjekom? i veli, da se čovjek sam ne može osloboditi pečali u duši i krivine u savjesti, jer vlastitom snagom ne može da pred Bogom opere svoj grijeh i svoju krivinu i da se spase. Ljudska uvreda nanešena Božjem Veličanstvu je neizmjerna, pa gdje može slabi čovjek da zadovolji neizmjernoj pravdi? — a opet čovjek sam mora da prinese odmazdu i zadovoljštinu, jer je on krivac i ne može drugi za njega da ispašta. To je posljednji razlog i ideologija Bogorodstva i Bogočovječtva. Morao je sam Bog saći s nebesa, uzeti na sebe ljudsku narav i zadovoljiti Božjoj pravici, vratiti mu milost i ljubav Božju i tako ga spasiti. U čitavoj ovoj ekonomiji Božjega spasenja i Bogočovječtva predana je Mariji veličanstvena funkcija Bogomaterinstva.

Ali ta funkcija nije bila samo neke mehaničke naravi i mehaničkoga karaktera. Riječ i odgovor Nazaretske Djevice Božjemu Anđelu da pristaje na Božje

majčinstvo znači svijesno i lično učešće u samom činu spasenja. Privola na Bogorodstvo je privola na Bogočovječanstvo i Spasiteljstvo. Tako je Djevica Marija lično sa svojim Božanskim Sinom sarađivala u spasenju ljudskoga koljena. Ona je sa svojim Sinom bila predstavnica ljudskoga elementa, koji je po nauci Sv. Anselma morao da dade zadovoljštinu Božjoj pravici.

MAGNIFIKAT

Od blagovijesnoga događaja život Nazaretske Djevice teče u uznositoj Božjoj misiji. Ona joj ostaje vjerna do konca svoga života. Vođena silom Božjom, koja je nad Njom zasjala, pođe u Ain Karem, grad u judejskim gorama, da pohodi i pozdravi svoju tetku Elizabetu, ženu svećenika Zaharije, koja Božjim čudom zatrudnje sina u svojoj starosti. I povijeda sv. Evanđelje (Luka 1, 41. i sl.): »I kad Elizabeta ču pozdrav Marijin, zaigra dijete u utrobi njezinoj, i Elizabeta se napuni Duha svetoga, i povika iza glasa: Blagoslovljena ti među ženama i blagoslovljen plod utrobe tvoje! I otkuda meni ovo, da dođe k meni Mati Gospodina moga. Jer gle, kad dođe glas pozdrava tvoga u moje uši, zaigra dijete od radosti u mojoj utrobi. I blago tebi, što si vjerovala, da će se izvršiti, što ti je kazao Gospodin.«

Sveta djevica i Majka stojala je prevladana od čuvstava i osjećaja, koji se u Njoj rodiše na čudesne poklike vjere, ljubavi i sreće u duši Elizabete. Božji misterij, što se u Njezinom biću zbio, objavljen je ljudima! Puna višnje milosti zaklikta veličanstveni himnus Magnifikat:

»Veliča duša moja Gospodina. I obradova se duh moj u Bogu spasu mojemu. Što pogleda na poniženje službenice svoje, jer gle odsad će me blaženom zvati svi naraštaji; Jer mi učini velike stvari onaj, koji je silan i sveto je ime njegovo. I milosrđe je njegovo od koljena do koljena onima, koji ga se boje. Učini silu rukom svojom, raspršio ohole u mislima srca njihova. Zbaci vladare s prijestolja i podiže ponižene. Gladne napuni dobara, i bogate otpusti prazne. Zauze se za Israela slugu svoga, sjećajući se milosrđa svoga. Kako to obeća ocima našim, Abrahamu i potomstvu njegovu do vijeka.«

Najzanosnija pjesan Gospodinu Bogu, što je ispjeva koji pjesnik. Istočnjačka poezija, ne sricanje riječi, nego sricanje misli i osjećaja. Psalam. Ideja mu je slavoslovlje i hvalospjev Gospodu Bogu. Prvi dio (46—50) iznosi veledjelo, što ga učini Gospodin Mariji, sniženoj službenici, izabravši je za Majku Spasitelja svijeta te predskazuje, da će ju sva ljudska pokoljenja slaviti kao Majku Božju. U velikom činu očituje se sila i svemogućstvo, svetost i milosrđe Božje. Drugi dio Magnifikata (51—55.) opisuje djelo Spasa, koje obuhvata ne samo Abrahamovo potomstvo, nego cio ljudski rod; pobjeđuje nevjeru

oholica, bogataša i velmoža, a gladne i ponizne dariva milostima i duhovnim dobrima. Konac (54. i 55.) završuje objavom kako je Mesijansko obećanje učinjeno sv. patrijarsima, ispunjeno u Njoj otajstvom Bogorodstva.

Magnifikat je muzika misli i osjećaja. Amalgan Božjega nadahnuća i ličnoga osjećanja skopčan s vjerom u spašenje cijeloga ljudskoga roda. Iz verzova izbija iskrena i duboka smjernost i ništavost bogoduhe pjesnikinje i proročice, ali i samosvijest veličanstvenoga dostojanstva, na koje je pozvana milošću i dobrotom Božjom. Zanosno slavi Pravdu i Svemogućstvo Gospodinovo i ganutljivo hvali neizmjerno njegovo milosrđe. Zanosan himnus, ispjevan u visiji i ekstazi. Kruna pjesničtva Staroga Zavjeta spojena s proročanskom vizijom novozavjetnih veledjela. Mesijanski psalam, ali iz njega ne plamti više goruća čežnja za Mesijom, nego veće blaženstvo ispunjene istine.

U Ain Karemu, romantičnom gradiću kraj Jerusolima, pokazuju mjesto, gdje je nekada stajala kuća Elizabete. Divna krajina puna trsja i smokava, tamarisa i čempresa. Gradić se diže u terasama, a iz »Vrela Djevičina« izvire bistra voda, koja čitav kraj natapa i oživljuje. Nedaleko je svetište Pohođenja Marijina s baštom, koju goje i njeguju sinovi sv. Franje. Tu je Djevica Marija pjevala divni Magnifikat. Tamo vječno cvatu lijerovi i ruže u spomen Majke Božje, idealne pjesničke duše.

BETLEHEM

Nakon pohođenja Elizabete vratila se Djevica Marija u Nazaret, a kada je za šest mjeseci rimski car Augusto izdao zapovijed, da se popiše sav svijet u rimskom carstvu, pođe sa sv. Josipom u grad Betlehem, jer se je imala prijaviti, kuda je pripadala.

Tu se ispuni blagovijest Arhanđela Gabrijela i Nazaretska Djevica rodi Sina Božjega, i nadjene mu veliko i sveto ime Isus. Tko od nas ne znade milu povijest Hristovoga rođenja i objavu anđela betlehemskim pastirima o rođenju Spasitelja svijeta? To je bila božanska noć slavlja za Majku Božju, noć nebeskih osjećaja! Bogoslovi uče, da se nebeska radost sastoji u gledanju Boga licem u lice, u sigurnom posjedovanju Njegovoga neizmejrnoga i Svetoga Bića, u bezgraničnoj ljubavi Gospodina Boga. Majka Božja gledajući Svoje drago i Božansko Dijete već u ovom svijetu bila je u nebesima!

Prvo majčinstvo u svih majka je najvedriji period u životu. Kasnije počinju brige, teškoće i borbe. Tako je bilo i s Majkom Božjom.

Već smo kazali, kako je Majka Božja Bogorodstvom primila veliku misiju u životu svome: aktivno učešće u djelu spasenja ljudskoga roda, a spasenje znači ispaštavanje, muku i križ.

Zato je odsele put Njezinoga života prijegor i žrtva. Ona je svoj poziv Spasiteljeve Majke vršila herojizmom. U sv. evanđelju izriječno piše, kako je »Marija čuvala sve ove događaje i razmišljala o njima u svom srcu.« (Luka 2, 19.) Otajstvo mesijanstva polagano i postepeno razotkrivalo se Njezinom duhu i ona je sarađivala u njemu gorkim žrtvama i bolima i krvlju srca svoga zasluživala veličanstveno svoje mjesto u hierarhiji Božjega carstva.

Križni put počeo je odmah nakon Betlehema. Četrdeseti dan iza rođenja prikaza Gospodinu svoje Božansko Dijete u hramu jerusolimskom, a u Jerusolimu živio je Šimun, čovjek pravedan i bogobojazan, kojemu je objavio Duh sveti, da ne će ugledati smrti, dok ne vidi Mesije. I on u dan prikazanja po Duhu dođe u hram i uze Dijete na svoje ruke i hvali Boga, što oči njegove vidješe Božijega Spasitelja i u proročkom viđenju kazivaše: »Gle, ovaj je postavljen na propast i uskrsnuće mnogima u Israelu i za znak, kome će se protiviti; i *tebi će samoj mač probosti dušu, da se otkriju misli mnogih srdaca.*« — Majčino srce zazebe nad udesom Božanskoga Djeteta. Gospodin ju je pripravljao na teške i strahovite udarce života.

I nije trebala dugo čekati. Mudraci s Istoka dođoše pokloniti se Mesiji. Židovski kralj Irud začu od njih za njegovu zvijezdu, koja se ukazala na Istoku i spremaše zasjedu Božanskom čedu, ali je Gospodin čuvao Spasitelja i javi se u snu Josipu i reče: Ustani i uzmi dijete i mater njegovu, pa bježi u Egipat i budi ondje, dok Ti ne kažem, jer će Irud tražiti dijete, da ga pogubi. I on ustade, *uze dijete i mater njegovu noću i otide u Egipat.* S kojom stravom i brigom krenu Majka s djetetom u daleku zemlju egipatsku! Put i danas vodi kroz pustinju i pješčaru, usred nomada i razbojnika. Gdjekoja mršava oaza i šator beduina. Imade kršćanska legenda, koja priča, kako su Irudovi vojnici dostigli betlehemske bjegunce. Baš su počivali pod nekom pustinjskom palmom, kada je krvoločna čeljad mimo prolazila. I palma spusti svoje grane do zemlje i sakri i spasi Božansko Dijete i Majku Njegovu. Razna mjesta u Egiptu takme se o slavu, gdje su tamo boravili. Trideset kilometara od Kaira, nedaleko od staroga egipatskoga grada Heliopolisa, leži selo Matarije. Tamo se nalazi ogromna i pradavna sikomora, divlja smokva. Njezino stablo je šuplje i raspuklo, ali debele grane još su danas zelene i lisnate i pružaju ljudima sjenu i zaštitu od ognjenoga sunca. Pod sikomorom studenac je slatke vode. Tradicija kazuje, tu je sv. porodica počivala, tu se studenom vodom krijepila. A ta predaja imat će i podlogu, jer je historijski posvjedočeno, da je u ovom kraju bilo u ono vrijeme židovsko naselje, pače i židovski hram, pak je vrlo vjerovatno, da je sveta porodica ovdje se naselila: kada već nije u svojoj zemlji, da je barem među svojim ljudima.

Ovi doživljaji bili su za Majku Božju škola života i njezinoga uzvišenoga poziva. U stranoj zemlji Njezinom duhu otvorili se široki pogledi. U onaj čas bio je Egipat najprosvjećenija i najkulturnija zemlja u svijetu. Taj prosvjećeni svijet nije poznavao Gospodina ni svetoga zakona njegova. Majka Božja čuvala je Simonove riječi i razmišljala o njima u duši svojoj. Gledala je u nutrini svojoj, kako je Bog i ovom neznabožačkom narodu pripravio spasenje i kako će njezin Sin jednom rasvijetliti slijepu dušu njegovu.

Čudnovati su Božji puti u vođenju ljudi; čudnovatim putovima vodio je Bog veliku Ženu u njezinom pozivu i poslanstvu.

APOSTOLSTVO MOLITVE I TRPNJE

U Egiptu ostala je Majka Božja s Božanskim Djetetom do smrti Isusove, a onda se s porodicom vrati po zapovijesti Božjoj u Nazaret, u Galileju, kako bi Mesija bio što dalje od očiju jerusolimskih vlastodržaca. Tude je ostala do smrti Isusove vršeći materinsku skrb vrhu Božanskoga dječaka, koji je napredovao u dobi, mudrosti i milosti kod Boga i kod ljudi. Spasitelj već je za rana, s dvanaest godina, vršio svoje poslanje u hramu jerusolimskom, a s trideset godina ustade javno učiti svoju svetu nauku. I što Božanski Sin jače u životu istupa, to Njegova Majka više zalazi u pozadinu, i kako druge majke, tako i ona živi samo za djelo i za poslanstvo Svoga Božanskoga Sina. Evanđelje u glavnom obrađuje javni rad i naučanje Isusa i zato se Majka tek na nekoliko mjesta spominje, ali ipak prosijeva iz njih tiha njena saradnja, apostolstvo molitve i trpnje.

Ona ne može dočekati časa, kada će Spasitelj da izrazi Svoj Božanski značaj i milost. Pozvana s Isusom na svadbu u Kani Galilejskoj bilo je ponestalo vina i Majka mu prošapta: Nemaju vina. I on odbi molbu: Još nije došao moj čas, ali Majka ne popušta i reče: Štogod vam reče, činite! I zaista Božanski Spasitelj učini prvo čudo u Kani Galilejskoj i pretvori vodu u vino. Bila je to i volja Oca nebeskoga.

Ona prati s najvećom ljubavi njegovo evanđeosko propovijedanje. Čitamo u evanđelju (Mat. 12. 46.), da pohađa Sina u Kafarnaunu, dokle narodu propovijeda. Poput sv. Apostola i drugih učenika uči i ona evanđelje i objavljenje Božje iz ustiju Spasitelja. Nije prazna hvala, da je Kraljica Apostola. I u njezinoj duši, još više nego u dušama Apostola, veličanstveno se otvaralo gledanje u carstvo Božjih nauka i tajna, koje je Njezin Sin s nebesa donio na svijet i učio.

Ali istom pod križem duša joj je u Božji misterij otkupljenja do dna proniknula. Majka je sa Sinom muku i gorčinu dijelila. Svi i najbliži učenici

ostaviše Hrista, ali ona Ga slijedi i na Golgotu. Nikada nije bila Sinu duhovno bliža i nikada veća nego u času Njegove Smrti. Spoznaja, koju veliku zadaću Božanski Sin joj na Križu ispunja, daje joj snagu i herojizam. Svojim gorkim trpnjama i bolima u onom času do kraja je izvršila zadatak svojega učešća u spasenju ljudskoga roda. Velika tragedija na Golgoti — ako je još moguće — bila je Spasitelju povećana pogledom na trpeću Majku. Svete one riječi, kojim ju je predao Ljubimcu Apostolu sv. Ivanu »Evo ti sina«, zvuče velikoj ženi utjehom u moru boli i gorčine.

Nakon Golgote svanuo je dan pobjede i slavlja. Spasitelj je uskrsnuo i nakon četrdeset dana ostavio svijet i uzašao na nebesa. Deset dana kasnije Majka je sa svetim Apostolima primila Duha Svetoga. Ostaje u Jerusolimu i svjedok je prvim uspjesima i prvim danima Hristove crkve.

Ali životom i djelom Božanskoga Sina završena je i zadaća Njezinoga velikoga života. U duši Njezinoj osta bezgranična ljubav i želja za Božanskim Sinom. Vršeći do kraja misiju svoga života i službeničtva Gospodin Bogu dočeka dan Nebesa. Ona blažena umrije. Grob joj je u dolini Josafatskoj kraj vrta getsemanskoga. Prazan je, jer poput Božanskoga Sina bi i ona s preobraženim tijelom od Gospodina uzeta na nebo. Ne da dade kao drugi ljudi zadovoljštinu za svoj začetak u istočnoj ljagi, nego da svoju smrt i ona prikaže za spas ljudskoga roda.

Ovim svršava historija zemnoga života Nazaretske Djevice i Majke Božje.

MAJKA BOŽJA U POVIJESTI KRŠĆANSTVA

Kršćanski svijet u svojoj povijesti razradio je veliki lik Majke Božje u svome vjerovanju. Njezina uzvišena pojava rasla je u kršćanskim dušama iz vijeka u vijek. Bogoslovska nauka, kršćanska tradicija, religijoznost puka vizijonarno su u Njoj gledali vrhunac, do kojega se uzmože uspeti ljudski stvor. Majka Božja stvorila je novi tip žene, kako je pramajka Eva bila stvorila stari tip. Majka Božja znači kršćanstvu Ideal ljudskoga koljena.

Već u rimskim katakombama nalazimo slike i obraze Bogorodice. Prve i najstarije bazilike nose Njezina Ime. Crkva uvodi prve svetkovine u čast Božanskoga Spasitelja i Njegove Majke. U svim liturgijama istočne i zapadne Crkve divne su Njezine službe i pomeni. Sv. Oci i Učitelji pišu Njoj u čast homilije i panegirike. Uskrsnuše kršćanski pjesnici u svim narodima: među Latinima, Grcima i Sircima i pjevaju zanosne himne Njoj u slavu.

Kult Majke Božje u 5. stoljeću uhvatio je duboko korijenje u duši kršćanskoga puka. Marija se jedina od Božjih stvorova pominje u kršćanskom vjerovanju. Njezino sv. Lice je članak kršćanske vjere. Efeški sabor g. 431.

pokazuje, kako je već u ono vrijeme cvala žarka religijoznost prema Majci Božjoj u čitavoj crkvi. Carigradski patrijara Nestorij drznuo se da sruši Mariju s dostojanstva Božjega materinstva, jer da nije rodila Boga, nego samo Hrista, čovjeka, u kojem je Sin Božji kao u nekom hramu obitavao. Uzbuni se religijozni osjećaj čitavoga puka. Nastadoše u crkvama iskazi negodovanja protiv nesrećnoga patrijare. Bude sazvan treći opći crkveni sabor u Efesu i odsudi Nestorija, a posveti vjerovanje, da je Djevica Marija Bogorodica i Mati Božja. Kada su biskupi izašli iz saborske crkve, puk im korake posipao cvijećem, Marijanske pjesme odjekivale trgovima i ulicama i srećni kršćanski narod je kliktao: Theotokos, Theotokos: Bogorodica, Bogorodica!

Efeški sabor znači epohu u Marijinom kultu Hristove Crkve. Iz toga razloga slavi Crkva spomen 1500-te godišnje efeškoga sabora punim pravom kao Marijanski jubilej.

U povijesti Crkve poslije Hristova vijeka nema većega i slavnijega nego je bio perijod križarskih vojna. Vijek najvećih i najduhovnijih ideja, epoha najvećih religijoznih genija. Doba sv. Franje Asiškoga, o kome veli sv. Bonaventura, da je velut alter Christus, da je kao drugi Hrist. Doba Tome Akvinskoga, koji će za uvijek ostati suma ljudskoga znanja o Božjim stvarima. Vijek Dantea, koji je poput sv. Pavla i sv. Ivana Evanđeliste imao milost viđenja nebeskih stvari. Na njegovom grobu u Raveni pale uljenice kao na grobu svetaca.

Tko nije zanosom čitao o onoj romantičnoj dobi križara i trubadura?

Onda je moć religije suverena bila nad cijelim životom kršćanskoga naroda i plasmirala sve njegove duševne radove i emanacije. A taj vijek bio je vijek Majke Božje! Duboka i nježna religijoznost prema Njoj bila je značajka onoga pobožnoga vremena. Gdje imade onako slatkih i dragih molitava Majci Božjoj kako su bili vapaji i uzdasi sv. Bernarda? Onda su nastale lauretanske litanije i krunica sv. Dominika! Nikada više onoga oduševljenja za ogromne gotske katedrale u čast Majke Božje, koje su građene istom ljubavi i istim žrtvama od triju i četiriju generacija, a vječna su slava naših djedova i kršćanske uljudbe?

I zagrebačka katedrala je iz onoga vremena! Držimo u časti naše sredovjekovne muzeje i galerije, oni su pred svijetom dokumenti naše historije i prosvjete, ali zaboravljamo, da su to kršćanski i Marijanski muzeji! Kult Marijin obrazovao je ne samo vjerski nego i etički i socijalni život srednjega vjeka. Nebrojene bratovštine i redovničke družine provodile su život pod Njezinim imenom i po Njezinom divnom modelu. Bila je neka družina, koja se je obraženim tijelom od Gospodina uzeta na nebo.

Božjoj Majci za ljubav predavala u ropstvo gusara, da otkupi zatočene kršćanske duše. U to vrijeme čast i dostojanstvo kršćanske Majke i žene digla se u društvu do idealizma, jer su u svakoj ženi gledali duševni refleks Djevice Marije. Ovo doba je u kršćansku dušu usadilo i divnu nauku o Bezgrješnom Njenom Začeću, duboko intuirajući, kako veliki svijetli i nebeski uzor ne podnaša nikakove ljage ni sjene. Najveći kršćanski pjesnik, Dante, završava Božansku glumu divnim ovim riječima:

Vergine Madre, figlia del tuo Figlio,
Umile ed alta più che creatura,
Termine fisso d'eterno consiglio,
Tu se' colei che l'umana natura
Nobilitasti si, che 'l suo Fattore
Non disdegno di farsi sua fattura.
Nel ventre tuo si raccese l'amore,
Per lo cui caldo nell' eterna pace
Cosi è germinato questo fiore.

O luce eterna, che sola in te sidi,
Sola t'intendi, e, da te intelletta
Ed intendente, te ami ed arridi!

PARADISO XXXIII

Valjada se nije nikada ljudski duh uzvinuo do ovakoga nebeskoga gledanja. Apoteosa Majke Božje!

Novi vijek nije dostigao sredovjekovne Marijanske religijoznosti. Doba humanizma i renesanse je emancipacija od kršćanskoga religijoziteta. U obrazovane krugove ulazi Faustovski duh. Oni u samom čovjeku traže rješenje svih problema. U knjigu i nauku, u poeziju i umjetnost uvlači se apostazija od kršćanstva. Ali i samo kršćanstvo stoji pocijepano. Njegova se snaga u nutrašnjim borbama iscrpljuje. U posljednje vrijeme sve većma navire materijalizam.

Pa ipak i u ovom perijodu cvate kult Majke Božje. On je pače živi izvor religijoznoga osjećaja. Moderna duša traži smirenja i svijetla, i jer ne može naći u sebi, traži ga u višem svijetu. Majka Božja je moćni magnet za ljudska srca. Poštovanje i ljubav prema majci je nešto prirodnoga i duševnoga u svakom čovjeku. Od ove veze nema u našem životu ništa većega i sretnijega. Majčinstvo je u životu čovječanstva veliki činilac etike i vrelo moralnoga i

ćudorednoga preobražavanja u ljudskom koljenu — jer dokle bude majkâ bit će ljubavi i žrtve, dobrote i plemenštine, herojizma i idealizma!

Majka Božja je sublimna forma biološkoga majčinstva. Ona predstavlja čistu duhovnu vezu između majke i djeteta, koja je već sama u sebi blizu religioznom osjećaju. U svojoj nemoći čovjek žeđa za nekim duhovnim materinstvom i očinstvom. Mi smo ljudi po čitavoj svojoj duševnoj strukturi bića, koja u svim stvarima obraćamo svoje poglede na druge ljude i tražimo uporište u njima. Slabiji u jačega, bolesnik u liječnika, prijatelj u prijatelja, a svi u majke. Tako psihološki nastaje u našim dušama uticanje Božjoj Majci. U duhovnom i nevidljivom svijetu Ona je nama historijski i čovječanski Uzor i zato ljudima živ, bliz i razumljiv.

Lako razumijemo, da i naš vijek, rafinirano prosvjećen, nužno se vodi prirođenim zakonima ljudske duše. Neka Zola piše romane protiv Lurda, ne će duše ljudske nikad uvjeriti, da nema ni Majke Božje ni njezine milosti ni duhovnoga svijeta! Nutrašnji doživljaji su jači nego sva pera.

I zato u ovom modernom i često bezbožnom svijetu cvate pobožnost i kult Majke Božje, cvatu njezina svetišta: Čenstohova u Poljskoj, Lurd u Francuskoj, Kevelaar u Njemačkoj, Einsiedeln u Švajcarskoj, Pompeji u Italiji — i cvasti će za uvijek!

DUŠEVNA BAŠTINA NAŠEGA NARODA

Pobožnost prema Majci Božjoj sveta je baština hrvatskoga naroda. Naša sredovječna religijoznost označena je kultom Majke Božje. Zagrebačka nadbiskupija slavi Majku Božju kao glavnu svoju zaštitnicu, mnoge opatije i župne crkve nose Njezino ime i naslov.

Naše narodne pjesme jesu enciklopedija svega narodnoga vjerovanja. Djevica Marija, često i Ognjena Marija, je veliko lice u nebeskom carstvu. U vrijeme Osmanlija Ona je pomoćnica kršćanskoga naroda. Kačić pjeva, kako je Majka Božja 1571. g. oslobodila Korčulu od kralja Uluzala i njegovih galija, pa hrabri junake:

Nemojte se strašit Korčulani,
Jer vas ne će dobit Katalani,
Branit će vas Marija Divica,
Koja no je vaša pomoćnica!

Glasovita sinjska Gospa oduševila je Sinjane i cetinjske srdare u borbama za krst časni i slobodu zlatnu. Oni i danas još vrše zavjet u čast Majke Božje Ramske i strijeljaju alku na njezin dan.

Duboki kult našega naroda prema Majci Božjoj očituju nebrojena prošteništa u svim našim krajevima. Mi svećenici najbolje znademo što znače Božji putovi i hodočašća za duševni život dobroga hrvatskoga puka. Marija Bistrica, Trški Vrh, Trsat, Voćin, Aljmaš, Sinj, Olovo jesu studenci za njegovu duševnu okrjepu i utjehu; jesu stanice pomoćnice za njegovo duhovno ozdravljenje. Jeste li kada vidjeli u ljetne zaparne dane na prašnim cestama naše Podravine mnoštvo ljudi, koje se sumorno miče k Svetištu Majke Bističke iz dalekih slavonskih ravnina? — Slavno i ganutljivo je gledati te ljude i žene, djecu i starce, koji neumorno šapću litanije i pjevaju Marijine pjesme, a kada ugledaju toranj Majke Božje Bističke, blaženo i preobraženo zakliktaju: Zdravo Marijo — padnu na koljena i poljube svetu zemlju! Tamo pale svijeće, okrvavljenim koljenima obiđu svetu čudotvornu sliku — crnu više od bolova i uzdaha ljudskih duša, nego od ulja i voska, pa kada svoju savjest umire i olakšaju, postali su novi i bolji ljudi!

To su najveća čudesa u kultu Majke Božje!

Ovome ništa ne treba da se doda.

MATER GLORIOSA

Kršćanstvo nije samo religija, krćšanstvo je prosvjetna i kulturna moć, koja je preobrazila lice zemlje i stvorila tip novoga i savršenijega čovjeka. Uzmite samo povijest ljudstva — prije i poslije Hrista, pa ćete razumjeti, kako je kršćanstvo bilo kalem, koji je obrazovao novi duševni i kulturni život čovječanstva! Marija je najveće biće, što ga je kršćanstvo proizvelo. Ona je najuzvišeniju sferu vrhovnoga i absolutnoga Bića učinila ljudskom koljenu pristupačnom. Misija njezinoga života je bezgranična. Smjerna djevica i tiha majka, bez slave svijeta i ljudi, vrši samom svojom pojavom neodoljivu moć nad cijelim čovječanstvom, njegovom religijom i kulturom, nad njegovim umjenjem i duševnim napretkom. Njezina misija je od historijskoga i svjetskoga značenja. Mislite li, da bi bilo sv. Bernarda, Dantea i Rafaela, da nije bilo Majke Božje?

Žena iz Apokalipse preobrazila se u Mater Gloriosa čitavoga čovječanstva.

Kažu da Goethe spada u genije ljudskoga roda. Nije bilo problema, koje nije silni čovjek kušao da riješi. U Faustu je sašao u dubine problema o ljudskom bivstvu i o smislu cijeloga postojanja. Kako nekada Aischil u svom Prometeju. No odgovora za mučne zagonetke ljudskoga života našao je jedino u Madonni, u nebeskim sferama i u mističnom himnu Matri Gloriosae, kojim svršava njegov Faust:

Alles vergängliche
Ist nur ein Gleichnis;
Das unzulängliche
Hier wird's Ereignis;
Das Unbeschreibliche,
Hier ist's getan;
Das Ewig Weibliche
Zieht uns hinan.

Estetski hir? — Ali Faust nije toliko pjesma koliko filozofija! U svijetlom nadahnuću upoznao je Goethe da je Nebo rješenje i odgovor na sva ljudska pitanja.

Apokaliptička Žena je Mater Gloriosa za sve kršćanske i faustovske duše.

PSIHOLOGIJA ZAGREBAČKE POBOŽNOSTI PREMA MAJCI BOŽJOJ U KAMENIM VRATIMA

NAPISAO Dr. SVETOZAR RITIG

U ZAGREBU je od pamtivijeka cvala nabožnost prema Majci Božjoj. Zagrebačka stolna crkva Njoj je posvećena. Jednako i časna cistercitska crkva na Kaptolu sv. Marija. U gradskoj crkvi sv. Marka bila je posebna kapelica i oltar Majke Božje, a usred Markovog trga visio se sve do 1869. g. Madonin stup od Ivana Hyacinthia. Još u davna vremena općina slob. i kr. glavnoga grada Zagreba učinila je zavjet, da će svakoga ljeta gradska procesija pješke polaziti k Majci Božjoj Bistričkoj pod vodstvom službenih predstavnika. Ta je pobožnost vanredno popularna u gradu Zagrebu. Svako dijete s majčinim mlijekom usiše ljubav i poštovanje prema Nebeskoj Majci. Zato ima u nas nebrojeno zborova, društava i bratovština, kojima je životni cilj gojiti nabožnost prema Majci Božjoj.

Ali najžarči iskaz zagrebačke pobožnosti prema Majci Božjoj je kult čudesne slike u Kamenitim vratima. Tamo svakim danom kleči stotine duša, kojima je Božja Majka svijetlo i milost, snaga i utjeha, uporište i pomoć u životu. Neki onamo dolaze, da joj iskažu svoje divljenje i poštovanje, svoju ljubav i odanost, i sreća im je tamo moliti i paliti svijeće, kako je sreća djetetu razgovarati s rođenom majkom i gledati joj u dobro i milo lice i u vedre njezine oči. Drugi traže snage i utjehe u nevolji i u križevima života. Treći imadu na duši koju želju i potrebu i neumorni su u žarkoj molitvi. Mnogi dolaze, da se zahvale, jer nijesu kao oni gubavci, kada ih je Hrist izliječio i ozdravio, da su na Božju pomoć zaboravili. Svima nam je očevidno, da je onaj oltar u Kamenitim vratima sveto mjesto, na kojem Gospodin Bog vanrednim načinom preko svoje Majke dijeli milosti i da Božji anđeli neprestano onamo dolje silaze i gore uzlaze.

Prije nekoliko godina pričao mi je neki zagrebački purgar, kako je Majka Božja odlučila njegovim životom. Neke noći zdvojan išao je Dugom ulicom kući. Stanovao je u gornjem gradu. Sutra je imao da plati mjenicu od 200 for., a strast ga zavela, i svotu, što je pripravio da dug namiri, svu je na kartama prokockao. Čemeran i otrovan odlučio je ustrijeliti se. Prolazeći Kamenitim vratima pozdravi Majku Božju. Žižak je plamtio pred Njezinom slikom.

Poklekne i obliju ga suze. Sine mu misao, da učini zavjet, kako nikada ne će primiti karte u ruku. Smiren i utješen ustane i vrati se kući. Do kraja života držao je svoju riječ. Svoje pričanje završio je riječima: »Bio bih već davna pod crnom zemljicom, da nije bilo Majke Božje!«

Sličnih potresnih događaja mnogo se pripovijeda u Zagrebu. Često primamo pisma i papiriće u zahvalnost za primljene milosti. Mislim, da je uputno u ovoj Spomen knjizi iznesti bar dvije ili tri činjenice, koje mogu poslužiti prilozima u prosuđivanju činjenica i pojava, koje vjerne duše pripisuju milosti i pomoći Majke Božje. Može li to biti samo imaginacija? — Može li onaj događaj u Sevili pri zadnjim strahotama u Španiji, kada je rulja provalila u kapelu Majke Božje od Karmela i mladi neki čovjek srušio čudotvorni kip, ali s njime se jadnik i sam mrtav srušio — može li taj događaj biti obični slučaj? — I današnji vijek je upravo tako svjedok neobičnim događajima, kako su to bili i prijašnji vijekovi.

Ljudske su duše očevidno povezane sa silama višega duhovnoga svijeta, zato su sposobne primati njegove milosti i utjecaje. U životnom svome iskustvu čovjek dolazi do vjere i uvjerenja, kako njegov život po vlastitim prirodnim moćima zahiruje i kako mu treba višega svijetla, da se potpuno i sav izrazi. Ljudstvu fali kultura mističkih i duhovnih njegovih moći, koje duboko u njegovoj nutrini počivaju.

Značajna je činjenica, kako se je u Zagrebu sa svih strana s najvećim zadovoljstvom primila misao o svečanoj proslavi 200-godišnjega jubileja Majke Božje Kamenite. Bilo je podijeljenih mišljenja o načinu, kako da se to učini, — ali svi su osjećali potrebu, da nakon dvije stotine godina opstanka Majke Božje Kamenite Zagreb javno i svečano izreče svoje misli i osjećaje u ovoj duhovnoj stvari.

ZAŠTITA U VRIJEME RATA

Bilo je to u početku strašnog svjetskog rata — 17. I. 1915. — kada primih od ljubljenog sina brzojav iz Osijeka, gdje je bio kao mladi poručnik kod puka, da polazi na ratište! I on je otišao u onu strašnu neizvjesnost, a da se nismo još jednoć vidjeli!

Strava i tjeskoba me obuze i ja pohrlim do Majke Božje od Kamenitih vrati!

Iz dna duše, uz gušenje suza molih se Njoj, da mi sina čuva i štiti i bdije nad njim! Zavjetovah se, da ću svaki dan doći, da se molim i da ću taj zavjet završiti onim danom, kada mi se sin živ povrati! — Prolazili dani — mjeseci — godine!

I ja polazila ustrajno dan na dan — i po svakom vremenu na molitvu.

Javili su mi da je moj sin pao u zarobljeništvo u Rusiji. — Nakon uspostave dopisivanja, javlja mi se sin često. Pošto je znao za moj zavjet, to mi jednog dana piše doslovce: — »Ideš li draga majko još uvijek Majci Božjoj u Kamenitim vratima? Da, idi, i moli za Tvoga sina, koji Te tako voli i ljubi!« Osjećaj, da je moje dijete u strahovitim nevoljama, i da ga molitva majke štiti, ponukala me da još revnije svoj zavjet ispunjavam.

I gledajuć kod molitve lik Majke Božje bila sam puna nade i ufanja. I tako nakon 4 godine i 7 mjeseci došao je taj sretan čas, da sam sina živa, zdrava i neosakaćena zagrlila! Bijaše to 31. maja 1919. godine.

Tada smo oboje moj sin i ja došli pred lik naše drage Majke Božje od Kamenitih vrati!

Pero nije u stanju opisati to čuvstvo što me obuzelo, kada sam se Njoj vruće zahvalila na milosti, da mi je sina očuvala i povratila.

Sin mi je pričao, kako je bio više puta u teškoj smrtnoj opasnosti. I svaki put je ta opasnost sretno minula. On je osjećao svagda osobitu zaštitu Majke Božje.

Hvalu, duboku hvalu dugujem Majci Božjoj za sina a sada ponovno se molim za teško oboljelu kćerku.

Dolazim svake subote da se molim za njeno zdravlje i palim svijeću.

Majka Božja me uslišava, jer mi je kćerka na putu potpunoga ozdravljenja!

K. Š., ud. šumarskog savjetnika

POMOĆ U BOLESTI

Zagrepčani! U Vašoj sredini nalazi se čudotvorni lik — Majke Božje u Kamenitim vratima. Tkogod bio u nevolji ili stisci, neka se s pouzdanjem obrati dragoj Majci. Ne propustite češće pohoditi Njen oltar. A Vi, koji će te ikada pohoditi Zagreb, ne zaboravite pokloniti se našoj — zagrebačkoj Majci Božjoj. Ona je Pomoćnica.

Mene je toliko puta očuvala od raznih tjelesnih nevolja i mnogo puta povratila mi duševni mir.

Godine 1920. teško sam oboljela, pa su već liječnici i sam svećenik, koji mi je donio Sv. Otajstvo pripravili moje roditelje na blizi svršetak. U teškim časovima zagovorila me je moja majka s velikim pouzdanjem Majci Božjoj u Kamenitim vratima. Majka Božja spasila je mene i mojoj majci povratila jakost.

Prije Božića 1928. ponovno sam oboljela opasno. Peti i šesti dan bolesti bio je kritičan. Odvezli su me u bolnicu, a mojoj majci, koja je slaba zdravlja, zabranili svaki pristup meni. Rastanak je bio težak. Ja sam jedinica. Teška briga mojih roditelja za mene i velika briga moja za njih donosile su nam neopisivu duševnu patnju. U najgorčim časovima utekli smo se Majci Božjoj u Kamenitim vratima. I bili smo uslišani. Majka Božja me je ozdravila i očuvala od teških posljedica opasne bolesti, a mojoj majci očuvala porušeno zdravlje, te nam dala sretno dočekati dan našeg zdravlja i sastanka.

Prošlo je od toga već nekoliko godina, ali su mi oni časovi tjeskobe u duši još uvijek svježi i ostat će mi za cio život nezaboravni. Iznosimo ove doživljaje kao živi dokaz izvanrednih milosti, što ih primaju vjerne duše od Majke Božje u Kamenitim vratima, koje se Njoj u nevolji uteknu.

Danica Lukačić, majka i Dragica Lukačić, kćerka, Zagreb

ČUDOTVORNA MAJKA BOŽJA U KAMENIM VRATIMA

NAPISALA ZLATA ŠUFFLAY

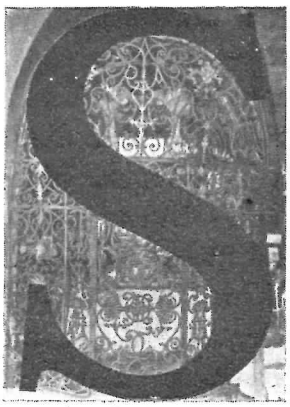

TARI ZAGREB ima milo svetište, koje znadu ne samo ispaćene nesretne već i sretne duše pobožnih poklonika Majke Božje grada Zagreba.

Pod Kamenitim vratima starog Zagreba nalazi se barokni oltar sa svetim Likom Majke Božje. Zatvaraju ga divna kovana vrata davnih naših majstora.

Što priča historija o tom?

31. svibnja 1731. izgorio je veliki dio gornjeg grada, pa je požar uhvatio i Kamenita vrata. Pod krovištem nad Kamenitim vratima nalazila se slika bl. djevice Marije, kako je to bilo u staro vrijeme u običaju. Vatra je zahvatila cijelu zgradu pa i svetu sliku Majke Božje. Treći dan našla se slika bl. djevice Marije neoštećena u pepelu. Zagrepčani smatrahu to čudom, te udovica Modlar dala je pod svodom Kamenitih vrata podići žrtvenik i na nj staviti neoštećenu sliku Majke Božje. Tako o tom pripovijeda suvremeni historičar Baltazar Krčelić.

Na oltaru je napis: »Pomoćnica u svim nevoljama i protiv požara«. A pred slikom Majke Božje više od stoljeća dnevno tinja mnoštvo svijeća, a cvijeća u vazama donosi svako godišnje doba. Tiho izgaraju svijeće kao molitva, a cvijeće i razni darovi od zlata i srebra, što se čuvaju na stijeni u ormarićima odaju ljubav i zahvalu Majci Božjoj — za primljene milosti. Majka Božja već dva stoljeća prisluškuje tu tjeskobe srdaca i duša, koje traže spas od nje: Kraljice milosti... Jest, dva stoljeća tiho nečujno padaju tu razne želje i molitve, a — Ona — ih uslišava... sve i svakoga pravog molitelja.

Kamenita vrata ne imadu dosta svodišta svojih stijena, da se na njima ispišu sva imena onih čije molitve je — Ona — uslišala, koga je — Ona — sve utješila... Treba je samo zazvati, ali zazvati iskrenom, toplom i neumornom molitvom. Od onih tisuća uslišanih molitava u Kamenitim vratima čujte i moju. Bilo je koncem godine 1928. Najednom oko pola jedanaest sati u noći začujem strašnu pucnjavu i lomljavu. Probudim se. Slušam. Dolaze glasovi kao iz daljine: Vatra, vatra!...

Kakva vatra?... Gdje?...

U prizemlju se vrata naglo otvore, kao da je netko provalio, al hodnikom

zatutnji muklo: vatra! . . . Zar, — kod nas u kući?! . . . pomislim. Ne mogu da vjerujem. Al snažni koraci po stubama bivaju sve bliži. Na vratima kućevlasnika zvonce zvoni. Tko je? . . . začuje se glas gospodara. Čuje se glasan odgovor: Vatra! — Gdje? — Treći kat vaše kuće je ugrožen — gori krov susjedne kuće . . . Čini mi se da — sanjam . . . Ne mogu da shvatim. Al sad zazvoni zvonce moga stana. Kućevlasnik kriči: »Treba da ostavite stan, jer treći je kat ugrožen. Susjedni krov gori!« — Zar uistinu? — zavapim.

Izađem na balkon, da vidim, šta je. Strahota — susjedni krov sav u plamenu, a plamen već liže naš krov . . . Varnice padaju kao da ih tko siplje iz plamene vreće na krov naše kuće . . . Protrnem od straha, a u grlu me stislo. Što ću ja? — Drugi u kući su osigurani protiv požara. A ja? — Svi su ostavili stanove . . . samo ja u trećem katu stojim usred sobe kao ukopana . . . Gledam propast svoju . . . i svega onoga što sam u životu sabrala i stvorila . . . Što da uradim? Sinu mi kao svijetlo misao na Majku Božju Kamenitu . . . U ovom času milost i spas! . . . O, Majko Božja! — zavapim i bacim se na koljena pred njezinom slikom . . . Pomozi, Majko! — Ti koja si mi našla taj stan, spasi ga od požara! Majko Božja molim Te! . . . Ustadoh smireno, kao da se nije ništa dogodilo i pomislim: uzet ću nešto odijela sobom. Ali prije ipak ću još izmoliti kratku molitvu Majci Božjoj u jecajima i suzama. Svršim molitvu. Hoću da spremim najnužnije pa da izadjem. No prije idem da vidim krov. Izadjem na balkon. Čudo!! — Majko, — Tvoje nevidljive ruke gone vatru s našeg krova! . . . Plamen okrenuo prema sjeveru, — a na našem krovu ni plamena niti jedne varnice . . . Zaplačem od uzbuđenja od ushićenja.

I napuni mi se duša nebeskim mirom i unutarnjom sigurnošću. Ne treba spremati. Mogu ići mirno spavati. Majka Božja je pomogla — govoraše neki glas u meni. Oko četiri sata u jutro zazvonilo je zvonce moga stana. Bila je gospodja kućevlasnika, koja se vraćala s djecom i suprugom kući. »I — vi ovdje« — reče. — »Da ostala sam . . .« »Niste se bojala?« — »Ne. — Pomogla je Bajka Božja!« — Gospodja nije to odmah razumjela.

Od onoga vremena trinaest godina je prošlo, ali čudesni doživljaj ostavio je u sjećanju i duši silni i nezaboravan utisak i uvjerenje, kako me nitko nije spasio nego moć i milost Majke Božje u Kamenitim vratima.

V SPOMEN KAMENITOJ MATERI BOŽJOJ

Spod kamenite bolte na Griču gori
Sveti su sakomu krščanu dvori.
Još od Gričkih Goric, v Kamenitih vrati
Tam naša predraga je Božja Mati!
Kipčeki sveti do kipca visiju
Svečice po danu i v noči goriju.
I gdi vu mističnom osvetlenu
Prek dvestolet več rožice vehnu,
I ludska bolna duša, punokrat stenje
Mati im Božja da sakom vmirenje.

Gda bil sem betežen, kak dečec još mali
Naši su stari za pravo vračtvo znali,
Moja me mamica za ruku je zela
I pred Majke Božje me kipec dopela.
Tam zmamom sem klečal i dugo se molil
A srček mi mali kakti zvonček je zvonil.
Molitvu i zavet pobožnog deteta
Vuslišala s'kamenih vrat majčica sveta!
Molit se Tebi, našem srcu je drago
Za duše naše to najvekše je blago!

Vdavnini su tu klečale naše purgarice
Majkicu su prosili za horvacke pravice.
I denes, gda purger ide črez vrata doli
Ponizno se Majčici vuz put pomoli.
Čudotvorna te moč prevzeme sega
Alduvanje sveto! Kaj bi brez njega!?
. . . . Ah! kipec, kaj si pun osvetlejna
Spominješ najlepših dečinskih me sejna!

ŠTEF PETANJEK

MAJCI BOŽJOJ OD KAMENIH VRATA

HIMNA — MJEŠOVITI ZBOR

STIHOVI V. DEŽELIĆA S. MUZIKA BOŽIDARA ŠIROLE

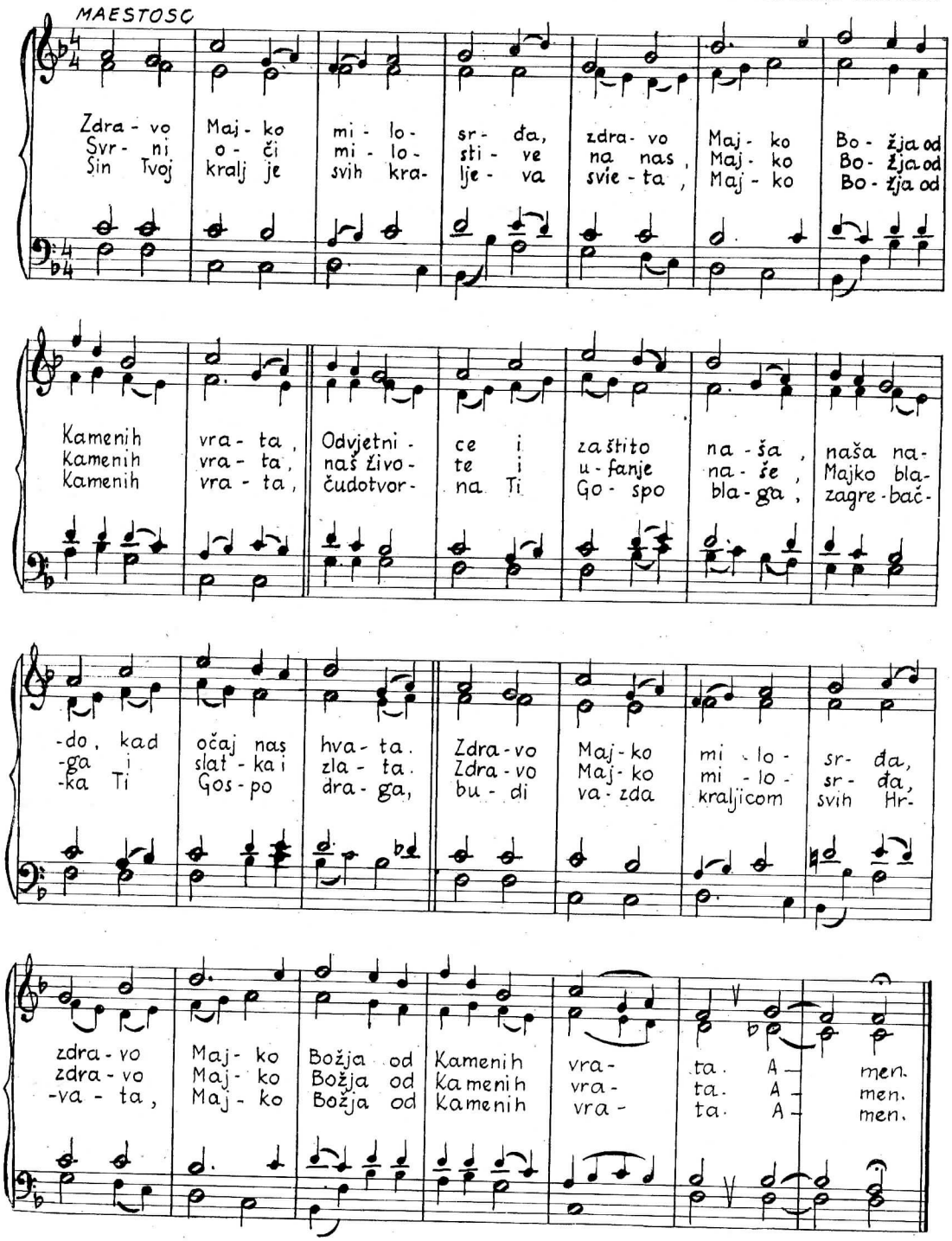

CRKVENI DUH U ZAGREBU PRIJE 200 GODINA

PIŠE Dr. SVETOZAR RITIG

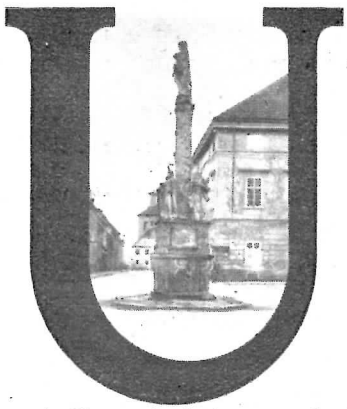

ONO vrijeme (1723.—1748.) bio je zagrebačkim biskupom *Juraj Branjug*, rodom iz Sela Zagorskih, čovjek svet, pravedan i revan. Prilike su bile vrlo teške. Od 1730. gotovo do 1748. trajali su neprestano ratovi. Hrvatski banovi često su boravili s vojskama na ratištu, a biskup Branjug kraj svoje crkvene brige morao je kao banski namjesnik voditi i političke poslove. Austrija je nesrećno vojevala najprije s Turskom, a poslije s Prusijom, pa je biskup izdašno pomagao gradove i tvrđave prema bosanskoj granici, podizao bolnice za kužne i ranjene i gradio žitnice, da siromašni narod ne pogine od gladi. Kako su u tim nevoljama hrvatski plemići sve više siromašili biskup Branjug im obilno dijelio, a Bog mu je i u zemaljskim dobrima davao blagoslova, iako se nije puno ni razumio ni bavio gospodarstvom. Njegov historičar kanonik Krčelić veli o njemu: Parens universum fuerat et refugium, bio je otac svima i utočište. A pogotovo se starao za narod i za crkvu. Budno je pazio na stegu u svećenstvu i na kršćanski život u puku. Marno je pohađao čitavu biskupiju, učio, propovijedao i sirotinji novac i kruh dijelio. Bio je strog na psovku i bogohuljenje. Rado je općio s učenim ljudima, pa je bistre mladiće slao na vanjska učilišta, da se što većma izobraze. Bio je Mecenat i hrvatskoga historijografa Krčelića i podmirivao troškove za njegove ispite. Izdavao je u kajkavštini molitvenike i poučne vjerske knjige, da bi se narod prosvjetio u sv. vjeri. Pomagao je redove i njihove učevne zavode. Residentia otaca Isusovaca u Požegi bi podignuta na kolegij, a u zagrebačkoj akademiji bi osnovana katedra za kanonsko pravo i strogu bogoslovsku nauku. Naročitu je brigu posvećivao slavonskim župama, koje su spadale pod zagrebačku biskupiju. Zidao crkve, slao im iz Zagreba, gdje je imao vlastitu radionu, kipove, oltare i krstionice, snabdjevao ih bogoslužnim knjigama i crkvenim odijelima. U onaj čas bila je Hrvatska politički »ostatak ostatakâ nekadašnjeg hrvatskoga kraljevstva« i nije najmanja zasluga biskupa Branjuga, da su tri slavonske županije g. 1743. bile konačno pridružene Hrvatskoj. Odlučno je branio prava zagrebačke biskupije, kada je car Karlo VI. utemeljio madžarsku biskupiju u Subotištu, pa ju hotio proširiti i na račun hrvatskoga crkvenoga teritorija. Ali biskup Branjug je i za sam Zagreb mnogo dobra

učinio. On je izgradio divnu nadbiskupsku palaču, koja će za sve vijekove kraj stolne crkve ostati slava i ures bijeloga Zagreba. Važno je još i to spomenuti, kako je biskup Branjug osim svoga materinskoga jezika govorio latinski i talijanski. Svršio je bogoslovske nauke u Bologni. Do polovine 18. stoljeća jošte nije bilo ni njemačke ni madžarske najezde u Zagrebu i u Hrvatskoj.

U ovim političkim, crkvenim i kulturnim prilikama živio je slob. i kr. grad Zagreb g. 1731., kada je pogorio i zbila se čudnovata historija Majke Božje Kamenite. Onda je on bio još malo mjestance, možda s 2000 duša, zatvorenih i zaključanih u svoje zidine. Gradski načelnik, koji se svake godine mijenjao, vodio je s nekolicinom predstavnika slobodnih zagrebačkih građana gradsku samoupravu po starom feudalnom statutu. Još nije bilo banske palače, jer je ban uredovao u vlastitoj kući. Plemstvo je ljeti boravilo na svojim imanjima, a zimi je dolazilo u Zagreb. Većina hrvatskoga plemstva imala je svoje palače u Varaždinu. Srčiku pučanstva sačinjavao je građanski živalj. On je bio organizovan u obrtničkim cehovima, koji su imali velike sloboštine pače i ograničenu sudbenost javno-pravnoga značaja a značili su u stara vremena veliku privrednu snagu svakoga grada. Ovi cehovi su na velikim zagrebačkim sajmovima o Kraljevu, o Markovu, o Margaretinju digli Zagreb na trgovački emporij za sve hrvatske krajeve. U malim prilikama zagrebačko se građanstvo nije moglo dignuti do većega bogatstva, ali je svaki građanin imao svoju kućicu u zidinama i zaselak, komad oranice i trsja u gradskom području.

Naročiti ugled uživao je kler. Isusovci su imali gimnaziju i akademiju i obrazovali hrvatski podmladak. Glasovit je bio njihov zavod sv. Josipa kasnije plemićski konvikat. G. 1731. bila je već izgrađena crkva sv. Katarine, koja i danas zadivljuje svojim divnim barokom. Još je bio u gornjem gradu i samostan Kapucina, a u Opatičkoj ulici samostan Klarisa, koje su se bavile uzgojem ženskoga pomlatka.

Crkva sv. Marka bila je patronatska i župna crkva slob. i kr. glavnoga grada Zagreba. Svojom starinom i povlasticama najčasnija crkva gornjega grada. Njezinu je povijest napisao naš zaslužni kanonik Janko Barlé (Zagreb 1896.). U toj crkvi polagali su prisegu hrvatski banovi, a u kapelici sv. Križa na dan sv. Blaža prisizao je novo izabrani gradski načelnik sa zastupstvom, da će savjesno vršiti svoje dužnosti. Sa župnom crkvom sv. Marka bile su spojene tri prebende: sv. Križa, sv. Ivana i sv. Tijela Gospodnjega. Prebendari sv. Ivana i sv. Križa imali su vlastite kurije u Mesničkoj ulici (danas br. 45. i 47.), te su morali pomagati u dušobrižništvu gradskoga župnika. Treći

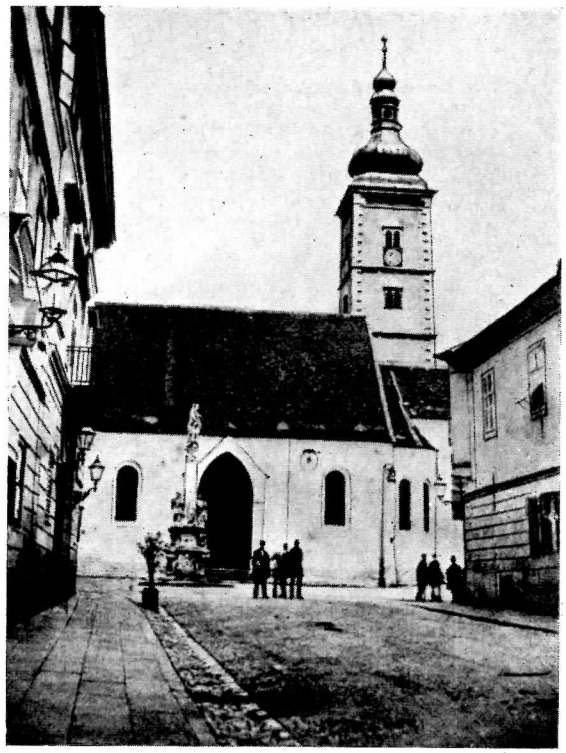

Crkva sv. Marka u Zagrebu god. 1864. sa Marijinim spomenikom pred crkvom. Spomenik je uništen god. 1869. prije „restauracije".

prebendar bio je ravnatelj gradske bolnice, koja je u 18. vijeku bila u Dugoj ulici nedaleko od Kamenitih vrata.

Redovno i svjetovno svećenstvo u slob. i kr. glavnome gradu Zagrebu mnogo je radilo u 18. vijeku za hrvatsku knjigu i prosvjetu. Osnovna, srednja i akademička nastava bila je potpuno u rukama crkve i klera. Bilo je onaj čas nekoliko zagrebačkih redovnika među Isusovcima, Pavlinima i Kapucinima, koji su pisali molitvenike i propovijedi u kajkavskom narječju: Stjepan Škvorc, Gjuro Mulih, Stjepan Zagrebac, Ivan Sottner, Josip Bedeković i drugi. pa su se njihove knjige mnogo čitale u Zagrebu. Naročito treba istaknuti Barnabitu St. Škvorca rođenoga Zagrepčanina, koji je u svojim propovijedima: Zagrebački račun najhasnoviteši zverhu pešestnoga leta u Zagrebu 1724. i Vabitelj vu kraljevstvo nebesko, to je to: Nedeljne prodeke, u Beču 1726., slijedio način propovijedanja glasovitoga bečkoga propovjednika Abrahama a S. Clara.

Župnici sv. Marka uživali su veliki ugled. Prije 200 godina bio je župnikom Nikola Čeh Babočaj, rođeni Zagrepčanin. Ustoličen je bio mjeseca srpnja

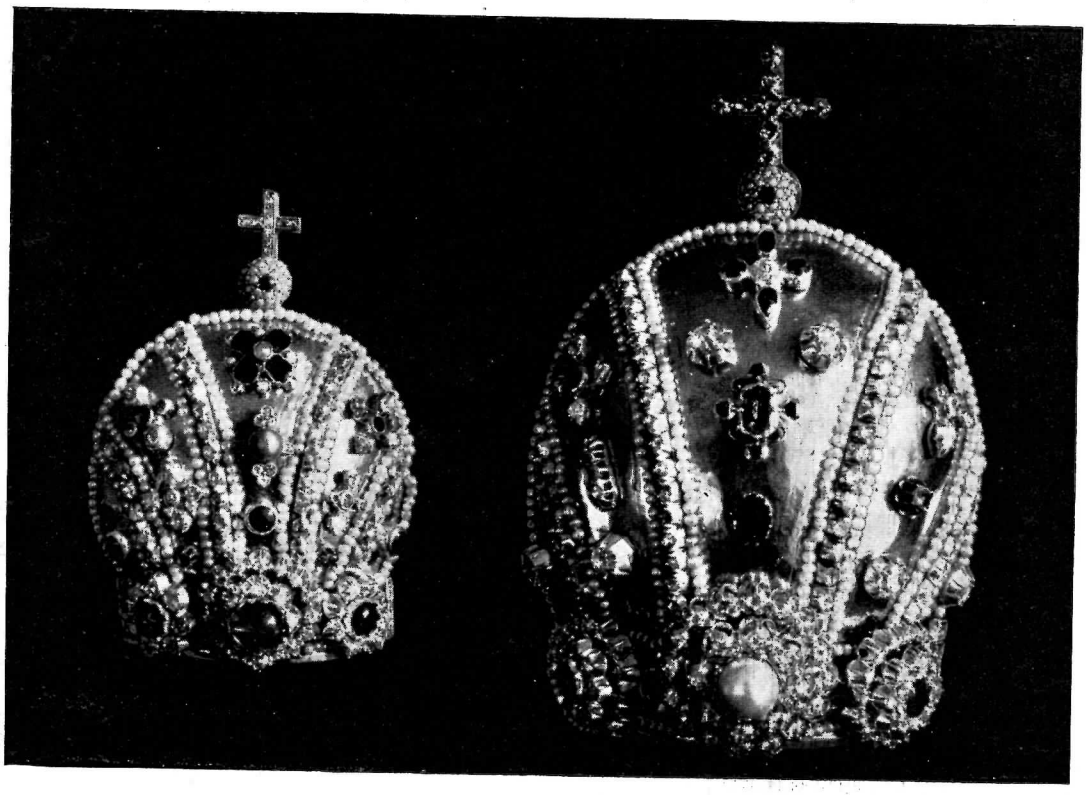

Kruna za Isusa i kruna za Majku Božju. Foto Firšt

1724. u 49. godini svoje dobe, a umro je 18. ožujka 1735. Bio je vrijedan i revan svećenik i kako se vidi iz nekih opazaka u maticama strog čovjek. Gore pomenuti Stjepan Škvorc, barnabita u Beču, g. 1726. živo je radio, da bi njegov red preuzeo župu sv. Marka, kako je bio preuzeo dvorsku crkvu sv. Mihaela u Beču. U to ime obećala mu je carica Amalija, žena Karla VI., ogromnu svotu od 40.000 forinata, ali građani se odlučno tome odupriješe i ponudiše u tu svrhu crkvu sv. Margarete. I tako ostade župa sv. Marka u rukama grada Zagreba i domaćega svećenstva.

Crkva sv. Marka po svojoj spoljašnosti g. 1731. nije se puno razlikovala od današnjega izgleda. Monumentalni toranj, kako danas stoji, bio je baš 1725. dograđen. U njem su još i danas dva najveća zvona: bl. Djevice Marije, teško 36 centi i sv. Marka, teško 23 centa i 50 funti, salivena u Zagrebu. Ova dva zvona već su u noć 31. svibnja 1731. brenčala na vatru i uzbunila tihi san zagrebačkih purgara.

Ponutrina crkve sv. Marka bila je drugojačija nego danas. U crkvi je bilo jedanaest oltara. Osim sadašnja tri oltara još je na svakom stupu bio po jedan

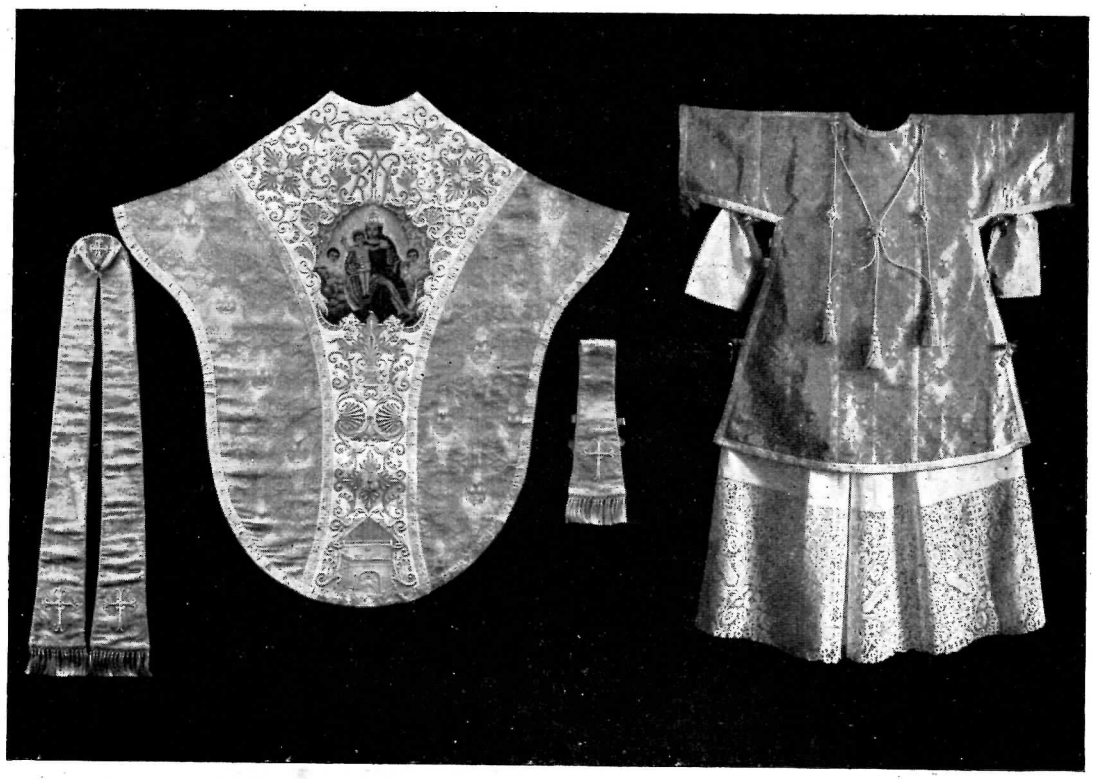

1. Krunidbena misnica sa stolom i manipulom. (Rad s. Pacis Ivančić.)
2. Krunidbena dalmatika s čipkama. (Nacrt gdje Z. Šufflay.)

oltar, a jednako i s obih strana crkvenih vrata s juga i kraj sakristijskih vrata bila su postavljena u svem četiri oltara. Dvanaesti oltar bio je u kapeli sv. Fabijana i Sebastijana, koja je porušena 1876. a stajala je u sjeverozapadnom uglu Markove crkve. Svakako ovim mnoštvom oltara bila je čitava crkva prepunjena, pa je bila potrebna restauracija od g. 1876.—1882., ali se u čišćenju predaleko išlo, tako, da je sv. Marko u svojoj nutrini izgubio sav čar historije i starine. Biskup Branjug nabavio je bio za sv. Marka propovjedaonicu slikama lijepo ukrašenu, ali je i nje nestalo prije pedeset godina. Nešto je stvari spašeno u Gradski muzej kao lijepi barokni tabernakul s velikoga oltara i sakristijska vrata rađena još u gotskom slogu. U ono staro vrijeme bila je sakristija pod tornjem, a zvonar je stanovao u samom tornju. U sakristiji čuvale su se i matične knjige. Najstarija matica krštenih počinje s 1653. godinom; vjenčanih s 1707.; i pokojnih s 1729.

U sredovječno vrijeme bilo je oko crkve sv. Marka gradsko groblje, ali su od 15. vijeka prestali mrtve pokapati radi Markovskoga sajma. U crkvenu kriptu sahranjivali su sve do početka 19. vijeka župnike i prebendare sv. Marka, te

gradske odličnike. Na žalost prigodom posljednje restauracije kripta je zasuta zemljom i od onoga vremena prodire vlaga sve više u zidje i stijene crkve.

Crkvene i dušobrižničke prilike župe sv. Marka možemo tačno upoznati iz kanoničkih pohoda, koje su u pojedinim župama od vremena do vremena vršili nadležni arhiđakoni. Svi zapisnici o tom čuvaju se u nadbiskupskom arhivu. Iz župnih matica sv. Marka i iz tih kanoničkih vizitacija može se približno ustanoviti broj stanovničtva, koji je g. 1731. živio u gradskim zidinama, a i u podgrađu zagrebačkom. Godine 1700. rođeno je u svemu u župi sv. Marka oko 160 djece, gotovo jednako i u 1701.; godine 1726. rođeno je 165, umrlih je bilo g. 1731. oko 95; g. 1751. oko 119. Bilo je ponekih godina, kada je vladao silan pomor. Tako 1730. je umrlo 197 ljudi. Broj brakova kretao se u to vrijeme godišnje između 30—40. Prema ovim brojevima broj pučanstva u slob. i kr. glavnom gradu Zagrebu i njegovom području (ne računajući kaptolskoga područja) iznosio je oko 4000 žitelja.

Zanimivo je znati i prezimena zagrebačkih žitelja, koja se spominju u 18. vijeku. To su Galekovići, Jurkovići, Novački, Kukovići, Pavlići, Vinožganići, Stipići, Vrbanovići, Bezuki, Koprivnici, Dekanići, Jambrišaci, Antončići, Sudari, Mauroovići, Krnici, Gašparinčići, Dobrili, Tučići, Konceljaki, Kralji, Domnanići, Blaškovići, Smolki, Mesarići, Noršići, Mihalići, Trčeki, Dolovčaki, Gradecki, Vukovići, Račići, Topolari, Tkalci, Travinići, Smrekari itd. Bilo je nešto njemačkih imena, ali ta iščezavaju: Grosshaupt, Grill, Breler, Lauber itd. Začudo u maticama sv. Marka razmjerno malo dolazi plemićskih imena.

Prije 200 godina bio je Zagreb naskroz kršćansko mjesto. Onda su vjera i vjerske dužnosti bile glavna sadržina duševnoga života zagrebačkih građana. U svakoj kući vršila se večerom zajednička molitva. Nedjeljom su crkve bile pune, i nitko nije u uskrsno vrijeme ostao bez ispovjedne cedulje. U maticama gotovo i ne nalazimo nezakonske djece. Sv. popudbina nosila se bolesnicima uz pratnju dvojice građana od odnosnoga ceha i cinkuš s tornja sv. Marka javio je ispokoj svake kršćanske duše, — ali je zato nad Zagrebom počivao blagoslov Božji i milost Majke Božje od Kamenitih vrata.

ZAGREBAČKI MISTERIJ „MAJKA BOŽJA OD KAMENITIH VRATA"

NAPISAO Dr. VELIMIR DEŽELIĆ, SIN

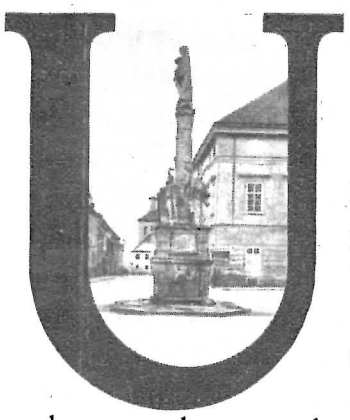

U SVEČANE DANE, kada Zagreb slavi jubilej svoje zaštitnice, Majke Božje od Kamenitih vrata, i kada će misli i osjećaji tisuća vjernika biti uz zagrebačku Kamenitu Gospu — zaželio je Odbor za proslavu da k crkvenim svečanostima doda još jednu svečanu pučku glumu, skazanje, mirakul ili misterij. O crkvenim slavama nekada su se gotovo redovno prikazivale puku »crkvene drame«, a taj se stari običaj u svijetu počeo sve više obnavljati. Jer se Odbor, obraćajući se na dra. Božidara Širolu i mene, pozvao na naš pokušaj obnove crkvenog skazanja »Žrtve Abrahamove« prigodom zagrebačkoga Euharistijskoga kongresa god. 1923., neka bude dopušteno da ponovim misao rečenu i napisanu onom zgodom.

Svečana pučka gluma ne može biti »zatvoreno kazalište« (le théâtre clos), koje zabavlja samo pojedine grupe, nego mora da bude »pučko pozorište« (théâtre du peuple). A upravo u tome i jest glavna teškoća, jer puk sačinjavaju ljudi svake dobe i svakoga staleža, muževi i žene, duševni i manuelni radnici, lajici i svećenici, lica visoko obrazovana i analfabeti. Ipak, taj je puk vjernički puk i gledaoci su kršteni i potvrđeni, naučili su nešto biblije i vjeronauka, prisustvuju žrtvi svete Mise, rade ili se vladaju kao njihovi djedovi, kojih utjecaj još struji njihovim tijelom i njihovom krvi. To je puk koji vjeruje i koji je svoje misli usredotočio u događaj što ga Crkva upravo slavi. Tome je dakle puku namijenjena takva gluma. Ona je »pozorište za vjernički puk« (théâtre du peuple fidèle).

Srednji je vijek sa svojim crkvenim dramama, skazanjima, mirakulima i misterijima, imao već takvo kazalište, i ono se u mnogim zemljama sačuvalo živo do devetnaestoga vijeka. Kod nas je crkvena drama živjela dugo. »Prikazanje sv. Lovrinca« prikazivalo se u Starome gradu na Hvaru još g. 1837. Danas se na raznim stranama javlja jaka težnja da se stara crkvena drama uskrisi i obnovi. U Španiji se iznova glume Calderonovi autosi. Talijani iznose stare »representazione sacra«. U Francuskoj je zanimivo nastojanje družine Henri Ghèona koji piše i nove drame za »pozorište vjerničkog puka«. Popularne pasionske igre u njemačkom seocu Oberamergau daju pobudu da se

»Muka« prikazuje po sličnom tekstu i drugdje (kod nas u Vrbovcu i Koprivnici!). Slovenački su seljaci u otuđenoj Koruškoj minule korizme prikazivali pasionske igre po svome starom domaćem tekstu. U Poljskoj i Češkoj također se nastoji oko obnove starih misterija i mirakula. Da bi uspjela obradba i izvođenje naših starih skazanja, čiji su se tekstovi u dostatnom broju sačuvali, dokazuje pokušaj »Žrtve Abrahamove« g. 1923. u Zagrebu, kada je publika reagirala tako, te se stvar morala u jednoj sedmici pet puta ponoviti i glumu je vidjelo 18.000 gledalaca. U našim samostanima i katoličkim društvima priređuju se o raznim svečanim zgodama predstave religijskoga karaktera, i tu svakako prednjače Sestre sv. Vinka sa svojim školama u Zagrebu; one su iznijele već i neke izvorne tekstove S. Bernardine Horvat i prof. M. Soljačića.

Obnova, obradba, kao i novo stvaranje gluma za vjernički puk nailazi još i na druge teškoće. Radi većega auditorija pozornica se obično improvizira pod vedrim nebom, a improvizirana pozornica ne raspolaže s mnogim tehničkim pomagalima (obično ni sa zastorom) te se tu mora uz ostalo jako računati sa spretnim početkom i završetkom i s jedinstvom mjesta i vremena. — U otvorenom prostoru ne dominira riječ ni deklamacija, nego široki pokret, pa to stavlja pred zagonetne probleme aktere, režisera, a dakako i autora. — Napokon je i sloboda kretanja u pogledu radnje silno determinirana, jer je glavni događaj uvijek strogo fiksiran i u taj se utvrđeni fakat ne smiju nikako unositi novi ili čak strani elementi. Jedno čudo, život sveca ili biblijski događaj mora ostati netaknut. Autoru ostaje jedino da izmisli način kako će dani sadržaj predočiti i kako ga uokviriti kulturnom sredinom i eventualnim akcidentalijama iz slobodne mašte.

Svjesni ovih teškoća, kada smo bili počašćeni pozivom da za jubilej Kamenite Gospe sačinimo jednu svečanu pučku glumu, teško smo se usudili obećati da ćemo pokušati to učiniti, mada smo radi neke druge stvari imali već sakupljeno dosta građe iz kulturne sredine kajkavaca XVII. i XVIII. vijeka i ma da smo bili proučili kajkavsku literaturu starijih savremenika Baltazara Krčelića, i poznavali stilski, ritmički i muzički izričaj pjesmarica onoga vremena i pavlinske »Cithera octochorda«. — Jedno lice, koje je u misteriju postalo nosiocem negativnosti (umjesto stereotopnog đavla ili Jude), bilo je već modelovano otprije. Preceptor Škvorc, školnik i zvonar, govori, rekao bih, reminiscence iz izvrsnih, ma da čini mi se još službeno nezapaženih, pouka zagrebačkim purgerima sviju staleža, koje je kajkavski napisao pavlin Andrija Škvorc, nekako baš u vrijeme kada se odigrava naš misterij.

Siže za misterij davao je jedan jedini veoma kratki zapis Baltazara Krčelića o Majci Božjoj pod svodom Kamenitih vrata. Koliko god smo tražili

i konzultovali upravo sve stručnjake za zagrebačku historiju, nijesmo naišli ni na kakvu drugu zapisanu ili tradicijom sačuvanu uspomenu na to toliko popularno svetište. Radi rečenih razloga trebalo je dakle izgraditi sve iz bilješke Krčelićeve, koji je savremenik događaja što ga slavimo.

Baltazar Krčelić zapisao je pak otprilike ovo: »U Zagrebu je bilo znatnih požara. Jedan, koji je bio 31. svibnja 1731. uništio je velik dio Gornjega grada. U Gornjem gradu izgorio je zavod sv. Josipa i mnogo građanskih kuća. Za ovoga požara dogodilo se nešto vrijedno spomena. Usred plamena sačuvana je neoštećena slika Majke Božje, koja se po zavjetu neke udovice Modlar danas štuje pod svodom gradskih vrata zvanih Kamenita. Ova je slika prije stajala nad gradskim vratima, a usred plamena, upravo u pepelu, pošto je izgorio njezin okvir, našli su ju čitavu i neoštećenu i trećega je dana digli iz garišta.« — U isto ono vrijeme uništio je požar i veliki dio Kaptola.

Radnju misterija o zagrebačkoj Majci Božjoj pomoćnici od požara započinjemo baš s podizanjem zavjetnoga oltara pod svodom Kamenitih vrata što ga gradi u svojoj kovačnici poštovana majstorica udova Modlar. Ona čini to iz poštovanja i zahvale, jer je njezina kćerka treći dan iza strašnoga požara Griča našla na garištu i u pepelu cijelu, zdravu i sačuvanu sliku Majke Božje, zaštitnice gornjogradske zagrebačke varoši Griča, što je od pamtivijeka stajala na kamenoj kuli povrh glavnih gradskih vrata, zvanih Kamenita. Udovica Modlar s dopuštenjem plemenitog ceha špoljarskoga (kovačkoga) vodi dalje kovački zanat svoga muža i u njezinoj se radnji stvara majstorsko djelo zagrebačke kovačije, ona željezna ograda, što još danas kiti oltar Kamenite Gospe.

Zavjetni će oltar biti posvećen pod svodom one kule nad Kamenitim vratima koja je vijekovima bila svjedokom nesretnoga i sramotnoga gloženja Griča i Kaptola — dviju česti jednoga jedinoga grada. Misterij, duhovno čudo Majke Božje od Kamenitih vrata jest: da Grič i Kaptol stanu kao brat uz brata — i da odsada Ona bude jednom gradu jedna zaštitnica! — Vatrenim se krštenjem postizava ovo jedinstvo. Strašni požari, koji su godine 1731. poharali i Grič i Kaptol, zajednička teška nesreća, dala je zgodu za međusobno zajedničko pomaganje: U nevolji su se napokon prepoznala braća i ujedinjene molitve nevoljnih stradalaca pred slikom Gospe, pod svodom onih vrata koja su vodila s Griča na Kaptol, te molitve spojile su i složile Zagreb. Misterij završava himnom:

Zaštitnica Griča i Kaptola,
Zagreb grada i sviju Hrvata
Neka bude sada i navijeke
Majka Božja od Kamenih vrata!

RAD ODBORA ZA JUBILEJ MAJKE BOŽJE KAMENITE

Na poziv župnoga ureda sv. Marka u velikoj gradskoj vijećnici obdržavala se je 8. siječnja 1931. u 5 sati poslije podne skupština odličnih zagrebačkih katolika te delegata raznih zagrebačkih i vjerskih društava. Na široko se vijećalo, kako bi grad Zagreb 31. svibnja ove godine svečanim načinom proslavio godišnjicu Majke Božje pod Kamenitim vratima. Prisutni su bili: gradski načelnik dr. Srkulj s gospođom suprugom, gđe. Halper Sigetska, M. Mahnik, Pilar, Kukuljević Sakcinska, Šenoa, Brigljević, gradske učiteljice gđe. Patrijarh, Fundak, Grinvald, nadalje predstavnice Hrvatske Žene gđe Horvat i Dinagl, predstavnice kongregacije »Navještenja« gđe. Brunšmid i Kolognat, predstavnica »Duševne Obnove« gđa. Lovašen, za Katarinu Zrinjski« gđe. Hećimović i Hrvoj, za »Sv. Mariju Jelisavu« gđa. Jakčin, za »H. D. U. Strosmajer« gđe. Sollar i Ratković, za »Udrugu hrvatskih učiteljica« gđa. Patrijarh, za »Pjestovalište« gđa. Peršić, za društvo »Sv. Vinka« (Konf. Sv. Marka) gđa. Agneza Fišer, za »Hrvatski katolički ženski savez« gđa. Ivka Marušić, za »Dom biskupa Langa« gđe. Posilović i Fink, za samostan »Milosrdnica« S. Agneza Jakovljević, za žensku »Ligu« gđa. Lukačić, za društvo »Sv. Cecilije« kanonik g. Barlé, za »Braću hrvatskog zmaja« gg. Laszowsky, Platzer, Kaurić i Deželić st., za »Vatrogasno dobrovoljno društvo« gg. Malivuk i Kelemen, za društvo »Zvono« g. Petanjek, za društvo »Sv. Vinka« gg. Majtanić, Perković, dominikanac otac Alfonz Eterović, franjevac III. reda otac Ivan Maržić, urednik »Života« O. Karlo Grimm D. I., trećoredac zastupnik gvardijana Ante Nižić, crkveni starješina Sv. Marka g. Benjamin Zeininger, u ime hodočasnika Sv. Mariji Bistričkoj g. dr. Silvije Ciraki, za podvorničko društvo g. Duković, za I. hrvatsko radničko društvo g. Topolščak, za društvo isluženih podčasnika gg. Pozaić i Peričić, nadalje ravnatelj gornjogradske škole g. Luka Majstorović, u ime tramvajske glazbe g. Slavko Goršak, u ime križarskog bratstva g. Kaštelan, za Zanatlijsko i pomoćničko društvo g. Kržić, za željezničarsko društvo »Sv. Rok« gg. Rajković i Nemec i mnogi drugi.

Prvi je riječ uzeo župnik dr. Ritig te iznesao misli vodilje za cijelu proslavu. U čitavom svijetu je običaj, da se časne slike Majke Božje, koje vjernici naročito štuju, krunišu dragocjenim krunama. Bilo bi krasno, ako bi i mi isto učinili, a krune da budu izrađene iz priloga i darova cijeloga Zagreba. Čitava svečanost imala bi se obaviti na 31. svibnja, godišnji dan strašnoga požara od 1831., i to na Markovom trgu pod otvorenim nebom. Krunisanje bi imao obaviti uz posebnu autorizaciju Sv. Stolice nadbiskup dr. A. Bauer. Osobiti sjaj treba da se dade procesiji, koja bi časnu sliku sprovela od Kamenitih vrata na Markov Trg, gdje bi se krunila, i opet je natrag sprovela, da se postavi na staro mjesto na oltaru u Kamenitim Vratima. Misli, da bi trebalo tom prigodom izdati Spomen-spis, koji bi sadržavao sav onaj duhovni idealizam i sve one vrednote, kojima je časni lik spoljašnji simbol i izraz. Na koncu je zamolio prisutnoga načelnika g. dra Srkulja, da bi gradska općina preuzela pokroviteljstvo nad čitavom svečanošću, što je on i najpripravnije obećao.

Prisutni su jednodušno usvojili sve ove prijedloge, te su se odmah konstituirali u »Odbor za jubilejsku proslavu Majke Božje u Kamenitim vratima u Zagrebu«, te su

izabrali poslovni odbor i njemu povjerili da dalje vodi svu skrb i brigu oko proslave. U poslovni odbor ušla je gđa. *Helena Srkulj,* kao predsjednica, a kao drugi predsjednik g. *Fran Kukuljević Sakcinski.* Nadalje su ušli u poslovni odbor gđa. *Anka Pogorelec, Zora Vasić* i *Emil Laszowski,* kao potpredsjednici, g. *Leo Kaurić* kao blagajnik i gđa. *Vera Šenoa* kao tajnica. Odmah je ustrojen u župnom uredu sv. Marka bureau za jubilarnu proslavu, kojemu je na čelo postavljen g. *Stjepan Puzar,* gradski činovnik, te *Petar Perković* i *Melhior Govedić.*

Ovaj poslovni odbor permanentno se sastajao, te je proveo sve zaključke širokoga odbora, organizovao akciju za sabiranje priloga i darova za Krunu i čitavu proslavu, stvorio i neke nove zaključke, tako da bi se za jubilarno bogoslužje nabavilo krunidbeno svećeničko odijelo, u kojem bi Nadbiskup obavio nezaboravni historijski čin.

Prilozi su za krunu obilno tekli, te je u svemu Odbor primio srebra, zlata i dragulja od 331 darovatelja. Darovano je u gotovini do 27. svibnja 88.237 Din. Od priloga neki su vanredno dragocjeni, naročito biserni kolier Nj. Veličanstva Kraljice Marije s velikim biserom i smaragdom. Izvedbu obih kruna za Božansko Dijete i Majku predao je odbor zagrebačkom majstoru V. Mesiću, koji ih je izveo u drugoj polovici mjeseca svibnja prema zamisli prof. Kljakovića. Plastički oblik obih kruna bio je zadan oblikom figuralnih kruna na samoj slici, a drugo i poklonjenim prilozima i dragocjenostima, koji su svi upotrebljeni pri ukrasu obih kruna. U velikoj kruni upotrebljeno je 4 briljanta, 158 dijamanata, 8 rubina, 3 smaragda, 2 safira, 4 almandina, 1 ametist i 454 bisera; a u maloj 15 briljanta, 111 dijamanata, 5 rubina, 7 smaragda, 2 safira, 4 almandina, 339 bisera. Za izvedenje dragocjenih kruna najviše je žrtava doprinijela gđa. predsjednica Srkulj.

Jednako je vanredno umjetničko djelo i krunidbeno svećeničko odijelo, koje je izvedeno u atelieru milosrdnih sestara u Zagrebu. Sav materijal je u svili i brokatu. Osobito je bogato izrađena misnica. Divno je izvezen čudotvorni i časni lik Majke Božje. Čitav dessein misnice je držan u motivima kovanih željeznih vrata kapelice u Kamenitoj Kuli. Nacrt krunidbenoga odijela je učinila s. Pacis Ivančić, ona je glavne stvari sama vezla. U istom atelieru nabavljeni su svi oltarnici i rublje za dan krunisanja. Naša priznata umjetnica gđa. Zlata Šufflay s velikom pripravnošću izradila je na molbu gđe. Zore Vasić posebni nacrt za čipke, koje su izvedene u zavodu za domaći ženski obrt u Ljubljani. Sve ove platnene stvari je izvela s. Korona Prelesnik. Odbor je zadovoljan, što može prigodom Jubileja javnosti dokazati, kako se mogu stvari najveće umjetničke vrijednosti izvesti i u našoj zemlji. Ovaj uspjeh imamo da zahvalimo našoj odličnoj i dobroj časnoj Majci Ignaciji Pavičić, koja je s toliko duše i ljubavi, ovu stvar u slavu Majke Božje promicala.

Odbor si je mnogo truda dao, kako bi sam dan jubileja bio i spoljašnjim svojim sjajem dostojan slave Majke Božje i Božanskoga Djeteta. Gradski načelnik i cjelokupni odbor za jubilejsku proslavu predat će Nadbiskupu obje krune, da vjenča časni Lik. Velikom ljubavi i požrtvovnošću gospođa Brunšmid organizovala je ophod mladeži u narodnim nošnjama i bjelini, koji će časni Lik Majke Božje ponijeti iz Kamenitih vrata preko Jelačićevoga trga, Ilice i Mesničke ulice na Markov trg. U tom je neumorno pomažu č. s. Angela Jakovljević, ravnateljica škola milosrdnih sestara, gđa. Kolognat i gdjica.

S. Marin, te sve požrtvovne i odlične učiteljice zagrebačkih osnovnih škola.

Konačno spomenuti je u ovom izvještaju, da su naši odlični književnici V. Deželić, sin, i B. Širola izradili za dan jubileja Pučku svečanu glumu »Majka Božja od Kamenitih vrata« (Zagrebački misterij). Duhovni ovaj komad davat će se na Katarinskom trgu 31. svibnja u 9 s. u večer. Izvedba je u rukama najodličnijih hrvatskih glumaca.

Odbor je zamolio duhovnoga Natpastira i za duhovne milosti i blagodati, koje Sv. Crkva u ovakvim prigodama podijeljuje vjernicima, pa je Sv. Otac svojim rješenjem od 20. svibnja t. g. podijelio svim vjernicima, koji se ispovjede, pričeste i kod svečanoga bogoslužja učestvuju i na nakanu Sv. Oca mole, potpuni oprost, a podjedno je ovlastio Nadbiskupa, da bi na koncu krunidbe Majke Božje, podijelio Papinski blagoslov.